DANSK PÅSKE EFTER 1. VERDENSKRIG

DE FAGLIGE STORKAMPE 1920-1922

af Knud Knudsen

Indledning: »Dansk påske 1920-22«

De 3 påsker: 1920, 1921 og 1922 stod i de store overenskomstkampes tegn. Mest kendt er »påskekrisen« 1920, som i den socialdemokratiske overlevering er gået over i historien som »den fuldkomne sejr« for arbejderbevægelsen: ved hjælp af truslen om generalstrejke lykkedes det arbejderbevægelsen at slå det reaktionære statskup tilbage. – Tage Kårsted har i sin bog »Påskekrisen 1920« rejst spørgsmålet, om påskesituationen var »en revolution i svøb?« Det vil han ikke benægte: såfremt generalstrejken var blevet til virkelighed; såfremt det var kommet til voldelige sammenstød mellem militær/politi og demonstrerende arbejdere; såfremt dette var blevet tilfældet, kunne kontrollen over arbejderne være gledet »de besindige arbejderledere« af hænde.[1] Og hvad kunne der så ikke være sket? – Alle »arbejderledere« var nemlig ikke så besindige som de ledende socialdemokrater. I Moskva stiftedes i 1919 den revolutionære Kommunistisk Internationale, og den revolutionære Kominternpolitik blev fra foråret 1920 for alvor lanceret i Danmark. – Side om side med den reformistiske socialdemokratiske bevægelse kæmpede den revolutionære bevægelse (organiseret i Danmarks Venstresocialistiske Parti og til dels Fagoppositionens Sammenslutning) om lederskabet i arbejderklassen.

De følgende to påsker 1921 og 1922 er mindre »kendte«, men ikke mindre bemærkelsesværdige ved det store indhug, de gjorde i arbejderens lønningspose. For første gang i arbejderbevægelsens historie blev almindelige lønreduktioner gennemført i de generelle overenskomster. Disse to påsker satte et vist nyt perspektiv på »den fuldkomne sejr« i 1920. En københavnsk typograf, Viggo Nielsen, havde da også et mere behersket syn på de »3 påsker«. For ham var det 3 »nederlagspåsker«: det ene påskeforlig var mere forsmædeligt end det andet; DsF viste sig som »en såre blodfattig tingest«, der ikke havde »mod til at tage konsekvenserne af en virkelig kamp«; de faglige ledere (på nær arbejdsmændenes Lyngsie) gav han navnet »de store dumheders mænd«.[2]

I den danske arbejders hoved – ikke bare Viggo Nielsens – var der en sammenhæng mellem de 3 påsker. Det er denne sammenhæng i kampforløbet 1920-22 – snarere end de enkelte arbejdskampe – der er emnet i det følgende.

Det følgende er først og fremmest en undersøgelse af de 3 faglige storkampsituationer 1920, 1921 og 1922. De faglige storkampe var imidlertid samtidig et led i et efterkrigsopgør. I dette efterkrigsopgør var revolutionsspøgelset nok et mere nærværende problem for efterkrigsårenes borgerlige Danmark, end man måske går og forestiller sig. I arbejderbevægelsen var problemet »reform eller revolution« under alle omstændigheder det helt store problem.

Artiklen er derfor også – på et mere overordnet plan – et forsøg på at belyse, hvordan en potentielt revolutionær situation blev afviklet; hvordan de faglige sammenstød 1920-22 medvirkede til at nedbryde arbejderklassens styrkepositioner fra 1918-19; hvordan arbejderoffensiven umiddelbart efter krigen blev vendt til defensiv.

I sig selv kan en analyse af de faglige storkampe ikke give svarene på disse spørgsmål. Det ville kræve undersøgelser af kampenes forudsætninger (som de blev skabt under krigen), af kampen på andre samfundsområder, af kapitalorganisationernes ageren, etc. i langt højere grad end det er muligt her.

Men arbejdskampanalysen kan give en del af svaret, og det er vigtigt at undersøge de faglige kampe 1920-22 i lyset af dette opgør – for arbejderbevægelsens vedkommende opgøret mellem den reformistiske socialdemokratiske bevægelse og den revolutionære venstreopposition. Artiklen igennem har jeg forsøgt at fastholde sammenhængen og vekselvirkningen mellem de kampopgaver, som arbejderklassen stod konfronteret med i disse år, og de politiske svar fra arbejderbevægelsens side på disse kampopgaver.

Arbejdskampforløbet skulle derved gerne give en del af forklaringen på den svækkelse af den revolutionære venstreopposition, som skete i disse første år af 20erne. Det skulle også gerne fremgå, hvordan arbejdskampforløbet udgjorde en væsentlig del af erfaringsbaggrunden for den socialdemokratiske »folkeparti-linje« fra starten af 20erne. Som erfaringsbaggrund for arbejderbevægelsen udgjorde kampårene 1920-22 et afgørende knudepunkt, som det gerne skulle være lykkedes at få frem i artiklen.

Krigsår og efterkrigssituation

Krigsårene 1914-18 udgjorde den væsentligste baggrund for de faglige storkampe 1920-22. I stikordsform må følgende forhold opregnes som de vigtigste forudsætninger:

– Den socialdemokratiske »nationale borgfredspolitik« fra 1914, som skabte sin egen modsætning: den revolutionære politiske opposition (i 1918 organiseret i Socialistisk Arbejder Parti, og i 1919 i Danmarks Venstresocialistiske Parti – det senere DKP).

– Den sociale ulighed i samfundet uddybedes; med »gullasch-baroner«

og børsspekulanter på den ene side og bolignød, mangel på de mest elementære eksistensfornødenheder, arbejdsløshed ... på den anden.
– DsF's faglige linje overlod den væsentligste del af kampen mod dyrtid og arbejdsløshed til partiet og bidrog dermed til at skabe grobund for opsvinget for den syndikalistiske fagopposition. Efter den store overenskomstsituation i 1916 var det de lokale arbejdspladsaktioner, der sikrede arbejderne lønmæssige erobringer.
– Aldeles afgørende for den faglige kamp var opsvinget i fagforeningernes medlemstal under krigen. Fra 1909 til 1919 steg organisationsprocenten i Danmark fra små 24% til godt 54%. Det store fremstød skete i 1918, hvor DsF-organisationerne havde en medlemsfremgang på 42,3% i forhold til året før.[1] Det ville ikke være helt misvisende at sige, at de danske arbejdere i krigsårene for alvor lærte organisationens betydning at kende. Nye fag blev organiseret. Det skabte en meget uhomogen fagbevægelse ved krigens slutning: gamle, stærke og velkonsoliderede fag stod ved siden af unge og svage forbund.

Ved krigens afslutning var det revolutionære gære i Europa på sit højeste. De danske arbejderes kampe fra slutningen af 1918 havde revolutionsbevægelsen i det europæiske proletariat som rygstød.

I denne situation vedtog det danske Socialdemokrati i 1918 Novembermanifestet, hvor hovedparolerne var »socialisering« og »demokratisering«. Novembermanifestets 18 reformkrav sigtede mod at knytte an til arbejdernes umiddelbare interessekrav og give kampen for disse et socialdemokratisk perspektiv. Det var en offensiv reformisme, der stod frem efter krigen. Målet var at forhindre revolution, men i stedet »ad fredelig vej og uden voldsomme brud på den hidtidige udvikling« nå det store mål: »afskaffelse af al økonomisk udbytning«.[2]

Det var også en offensiv arbejderklasse i 1918-19. Uroen gærede i »arbejderverdenen«. »Ulovlige strejker« hørte til dagens orden, klagede arbejdsgiverne. De kollektive aftalers fremtid stod i fare, mente formanden for den faste voldgiftsret.[3]

Det helt store faglige kampspørgsmål i 1919 var 8-timersdagen. D. 17. maj 1919 underskrev hovedorganisationerne overenskomsten om 8-timersdagen. Kampen om 8-timersdagen var som de øvrige kampe i 1919 en blanding af overenskomststridige aktioner på arbejdspladserne og organisationsmæssige fremstød. De to største kampe i 1919 var flydedokstrejken og havnestrejken.

Foranlediget af havnestrejken i 1919 kom skruebrækkerorganisationen »Samfundshjælperen« til verden.

Striden mellem socialdemokrater og syndikalister skærpedes i 1919. Socialdemokraterne arbejdede for at få den faglige kamp ind i organisationsmæssige former igen. For den syndikalistiske bevægelse fik kampene i 1919 vigtige konsekvenser. I stigende grad var den ved at blive en fagopposition uden for den reformistiske fagbevægelse. Nogle af de fagfo-

reninger, som blev nyoprettet efter fallit (som følge af overenskomststridige strejker) var med til at danne »Føderalistisk Sammenslutning« i 1919.

For mange fagforeninger gav kampen i 1919 det store faglige fremstød. Det generelle resultat af overenskomstkampen i 1919 var en hævelse af lønniveauet med 40% over 1914-niveauet. En række fag havde dog stadig det afgørende fremstød til gode. For dem skulle slaget slås i 1920. Udgangspunktet for den faglige kamp i 1920 var meget forskelligt.

For de danske arbejdsgivere betød året 1919 det afgørende vendepunkt. Nu skulle »vognen vendes«! For arbejdsgiverne gjaldt det ikke bare lønkamp. De skulle kæmpe hele det borgerlige samfunds kamp. Arbejdsgiverne drog én meget vigtig erfaring fra overenskomstforhandlingerne i 1919: at forhandlingerne ikke skulle ud i fagene. Dér stod arbejderne for stærkt. I 1920 skulle arbejdsgiverne kæmpe en samlet og centraliseret kamp, og arbejdsgiverfremstødet skulle ramme både »den gærende uro på arbejdspladserne« og »fagorganisationernes fremmarch«. Da hovedorganisationerne mødtes i slutningen af 1919 for at indlede overenskomstforhandlingerne, tilbød arbejdsgiverne uændret forlængelse af de gældende overenskomster. Dette tilbud var de ikke til sinds at rokke ved.

Påsken 1920: »Påskehelligdagsgeneralstrejken«

Frem til påsken 1920

Telefonstrejken

»København var i går skruet en menneskealder tilbage«. Med denne forsideoverskrift indvarslede »Social-Demokraten« det nye år. Det drejede sig om telefonstrejken; den var først og fremmest en kvindekamp: telefonisters kamp mod telefonselskabernes spekulation i underbetalt og forceret kvindearbejde. Telefonstrejken var samtidig et utilsløret vidnesbyrd om arbejdsgivernes konfrontationskurs. Strejken signaliserede, at de »små raske strejkers« tid var forbi. Selv om telefonarbejderne stod uden for DsF, måtte strejken betragtes som en forpostfægtning til det forestående overenskomstslag. Kun socialdemokraterne vurderede resultatet af strejken som en sejr. Det begrundedes alene i, at telefonarbejdernes centralorganisation stod de 6 ugers lange prøvelse igennem uden »den mindste spaltning af organisationen«.[1] Telefonarbejdernes kontante udbytte af kampen kunne næppe kaldes nogen sejr. Syndikalisterne var da heller ikke i tvivl om, at strejken endte med et nederlag for arbejderne. Æren for »den forfuskede telefonstrejke« fik socialdemokraterne fuldt og helt.[2] Arbejdsgiverne var heller ikke i tvivl om arbejdernes nederlag. »I 1920 kunne man begynde at spore en ændring i udviklingen« hed det i industriberetningen. »Det hidtil næsten helt glemte faktum, at en strejke

også kunne tabes, og at ikke enhver arbejdskonflikt behøvede at ende med et positivt resultat for arbejderne, fik pludselig en ikke behagelig aktualitet for deltagerne i telefonstrejken«.[3]

Optakten til overenskomstforhandlingerne

Arbejdsgiverforeningen havde utvetydigt lagt op til konfrontation i 1920. I fagbevægelsen var man imidlertid usikre på, hvor stejlt DA ville stå. På hovedorganisationernes første fællesmøde i december 1919 enedes man om, at der »i almindelighed« måtte forhandles. Heri lå, at forhandlingerne kun kunne foregå generelt, dvs. på hovedorganisationsplan. DsF accepterede DAs krav om en generel fornyelse af overenskomsterne. D. 9. januar 1920 havde DsFs forretningsudvalg udarbejdet et forhandlingsoplæg i 5 punkter: 1) Der måtte ikke som følge af arbejdstidsnedlæggelsen pr. 1. jan. 1920 foretages lønreduktioner. 2) Dyrtidsregulering pr. august såfremt pristallet steg. 3) Decentrale forhandlinger om revision af forældede overenskomster. 4) 1 uges sommerferie med fuld løn. 5) Realitetsforhandlinger om arbejderandel i virksomhedsledelserne.[4]

Dette forhandlingsoplæg blev lagt frem på DsFs repræsentantskabsmøde d. 12. januar, og kritikken var hård. Fra flere forbund blev der stillet krav om, at overenskomsterne skulle indeholde løntillæg. Men frem for alt blev det kritiseret, at DsF havde accepteret DAs krav om en »generel ordning«. DsF havde ingen bemyndigelse til at forhandle på organisationernes vegne. DsF bremsede organisationerne og lagde sig på tværs af aktionsfriheden. Sådan lød kritikken. Trods kritikken blev forretningsudvalgets forslag vedtaget med 161 stemmer mod 79.[5]

Da forhandlingerne mellem hovedorganisationerne kort tid efter brød sammen, begyndte DsF at fire på kravene. D. 9.-10. februar var forhandlingsoplægget modificeret til flg. 2 krav: 1) Såfremt pristallet pr. 1. aug. viste en stigning skulle det stå organisationerne frit at ophæve overenskomsten inden 14 dage. 2 Forhandlinger om lønninger, der lå alt for langt nede i forhold til dyrtiden (og som man ikke kunne blive enige om gennem forhandlinger) skulle henvises til et nævn.[6] Dette forslag forkastede repræsentantskabet. I stedet blev det vedtaget at stå fast på kravene af 9. januar.[7]

Kravet om at stå fast på det oprindelige oplæg kom fra arbejdsmandsforbundet.

Arbejdsmændene

Arbejdsmandsledelsens diskussioner op til DsFs repræsentantskabsmøde d. 9.-10. feb. røbede meget klart fagbevægelsens genvordigheder i foråret 1920. Lyngsie kunne fortælle, at arbejdsgiverne kategorisk nægtede at forhandle om andet end pure forlængelse; og at De Samvirkende havde givet op. Det nyttede ikke noget, at de enkelte fag gik til DA og krævede forhandling. Så fik de en uændret forlængelse. Hverken mere eller mindre. »Hvis en ordning skal skaffes er kun den generelle vej farbar. Der er

ellers kun to standpunkter at tage, enten at slide situationen og vente til bedre tider eller at give los og lade de enkelte organisationer fare frem med strejkevarsler.« Sådan lå alternativerne i Lyngsies øjne.

Lyngsies egen stilling var klar nok: han ville ikke have en storkamp nu. »Vi har pligt til at forhindre, at vore medlemmer bringes ned under det niveau vi har fået dem kæmpet op på, og vi ved ikke, hvilken dag vi kan komme til at føre en forsvarskrig, og den dag må vi have vore penge i behold«. Et problem lå imidlertid og lurede under overfladen: hvordan fik man medlemmerne til at acceptere en status quo løsning? Måske ville det være bedst at forholde sig afventende, »se tiden an«, og få arbejdsgiverne til at varsle en storlockout. I en sådan lockoutsituation var det »ofte lettere at få vore folk til at forstå, at man måtte sluge uden forhøjelse«. Det var dog heller ikke uproblematisk blot at »se tiden an«. »Det var et spørgsmål om der ikke var større fare for kaos ved at vente, end ved at slutte nu på de samv.s grundlag. De krigslystne elementer i organisationerne kunne lettere opfatte en forkastelse af de samv. Fagforbunds forslag som en tilkendegivelse af, at repræsentantskabet ønskede en aggressiv politik, og så kunne det blive vanskeligt at styre medlemmerne«. Sådan mente Chr. Sørensen, og Lyngsie fulgte tråden op: »Det er sikkert heller ikke let at holde organisationerne i ro, medens vi »så tiden an«, og brister først disciplinen er situationen altfor farlig«.[9]

Det var overvejelser af den slags, fagbevægelsens ledere gjorde sig i foråret 1920. Meget tyder på, at DsFs taktik gik ud på at få DA til at varsle lockout. Forligsmanden ville så gribe ind og fremsætte et mæglingsforslag; et kompromis, som arbejdsgiverne måtte sluge, og som medlemmerne kunne indse nødvendigheden af. En generel forhandlingsløsning skulle forhindre, at de fagvise forhandlinger brød sammen og udløste en storkonflikt. – Sådan så det ud på papiret; og i DsF-formanden, C. F. Madsens hoved.

Slagteriarbejderstrejke

I slagteriarbejdernes hoveder tegnede billedet sig anderledes. Forbundsformand, Vald. Hartmann, hørte til blandt de skarpeste kritikere af DsFs forsøg på at forhandle »generelle ordninger«. Hvordan skulle hovedorganisationerne kunne blive enige om en generel ordning af ca. 13-1400 vidt forskellige overenskomster? Helt bortset fra, at de »generelle ordninger« tilsidesatte forbundenes forhandlingsret og retten til at være medbestemmende over egne forhold!

Efter DsFs repræsentantskabsmøde i januar indkaldte slagteriarbejderforbundet til ekstrakongres i Vejle d. 26. jan. Kampbegejstringen var stor, og enstemmigt besluttede kongressen at varsle strejke på samtlige andelsslagterier fra 1. feb. Dermed var DsF-linjen brudt. Fra 1. feb. var slagteriarbejderstrejken en kendsgerning.

Slagteriarbejderne var netop et fag, som lønmæssigt sakkede agterud under krigen. I 1918 og 1919 var de presset af stor arbejdsløshed (ca.

30%), og modsat de øvrige fag varede arbejdsløsheden ved også efter krigsafslutningen. Først fra 1919/20 kunne forbundet sætte et fremstød ind.

Gammel sædvane tro besluttede slagterierne at begynde slagtningerne ved »privat hjælp« som det hed: dvs. andelshaverne selv, landmandssønner eller andre skruebrækkere. I flere byer kom det til »uroligheder« pga. skruebrækkeriet. Andelsslagterierne bad derfor statsminister Zahle om hjælp til, at »vi kunne få lov til at udføre vort arbejde i fred og ro« og Zahle var villig. Han udsendte et cirkulære til landets politimestre om at beskytte den frivillige arbejdskraft.

Slagteriarbejderforbundet lagde ikke fingrene imellem over for dette træk fra regeringens side:

»Vi skal i denne forbindelse nævne, at vore modstandere er sig selv lig, selv om de er iklædt en radikal statsministers klædebon. Den lille spradebasse til Zahle var straks på tæerne, da talen var om at beskytte skruebrækkerne i deres modbydelige arbejde. Han stillede statsmagten til rådighed til beskyttelse af skruebrækkerne imod de organiserede slagteriarbejdere i deres kamp for at opnå menneskeværdige levevilkår. Kammerater! Husk denne skændselsgerning, udført af et radikalt ministerium«.[13]

Men det blev ikke ved ordene. Forbundsformanden gik op på søfyrbøderforbundets kontor. Hartmann, Rich. Jensen (fyrbøderne) og Chr. Borgland (sømændene) enedes om at lægge sagen frem på søfolkenes fælles generalforsamling. Beslutningen herfra var énstemmig: ikke ét kilo flæsk ville blive sejlet fra landet, så længe skruebrækkerne befandt sig på slagterierne.[14]

Sådan gik det til, at de to vognladninger skruebrækkerflæsk, som slagterierne sendte til Esbjerg, kom tilbage igen. Dette skuffende resultat af »den frivillige indsats« måtte lægges frem på andelsslagteriernes delegeretmøde d. 26. marts: »Vi kan altså ikke få indladet flæsket i Esbjerg uden at det skal ske ved andelshavernes hjælp. Og hvis vi gør det, kan vi så forvente, at sømændene og søfyrbøderne vil sejle med det? Jeg tror, at dette spørgsmål må besvares med et bestemt Nej. De vil nægte at sejle flæsket over«.[15]

Slagteriarbejderstrejken var 100% effektiv. Og det skyldtes først og fremmest samarbejdet mellem slagteriarbejdere og søfolk. Strejken gik sin gang – uden udsigt til standsning, eftersom DA nægtede andelsslagterierne adgang til forhandling. Der ville ikke blive nogen afslutning, før hovedorganisationerne blev enige, og det trak ud. I den øvrige fagbevægelse blev slagteristrejken fulgt med årvågenhed. Den kunne være et barometer for, hvor stejlt de »krigsgale« i arbejdsgiverlejren stod.

Mens slagteristrejken løb, kunne det være umagen værd at se lidt nærmere på, hvem det var, slagteriarbejderne havde allieret sig med. Det var nemlig ikke hvem som helst.

Begge søarbejderorganisationer stod uden for DsF. Søfolkenes helt specielle arbejdsplads gav dem en særlig stilling i forhold til den øvrige

arbejderbevægelse. Søfolkene var i direkte berøring med den revolutionære bevægelse i det europæiske proletariat i disse år. Og de var med til at bringe denne bevægelse til Danmark. Et kig i fyrbødernes medlemsblad »Faklen« ved årsskiftet 1919/20 lod næppe nogen i tvivl om, at fyrbøderne lagde videre revolutionære perspektiver i arbejderkampen. Det nye år ville stå i føderalismens og rådssystemets tegn.[18] I 1919 havde begge forbund fået nye formænd – begge var mænd »med syndikalistiske tendenser«. I 1919 var de to søarbejderorganisationer drivende kræfter bag oprettelsen af »Føderalistisk Sammenslutning«, som med tiden sigtede mod at blive en ny faglig centralorganisation uden for og til afløsning for den socialdemokratiske. Det ville ikke være helt forkert at betegne søarbejderne som to af den syndikalistiske bevægelses hovedbastioner. Sådanne folk var det, slagteriarbejderforbundet allierede sig med i foråret 1920.

Syndikalisterne

Hvordan var så syndikalisternes stilling til overenskomstkampen 1920? »Den kapitalistiske afvikling nærmer sig.« Sådan lød overskriften i »Solidaritet« d. 23. feb. Den gamle arbejderbevægelses dekadence stod over for at blive afløst af »føderalismen som arbejdernes store forløser«.[20] Storkampen var uundgåelig, mente »Solidaritet«, og flere gange blev situationen i foråret 1920 betegnet som »revolutionær«. Arbejderne stod over for valget mellem lønforhøjelse eller rådssystem.[21] Sådan var tonen i »Solidaritet«. D. 29. marts opstilledes alternativet: »Storlockout eller generalstrejke«. Dette skulle blive en aktuel realitet – hurtigere og på en noget anden måde, end syndikalisterne havde forestillet sig.

Med dette rids af udviklingen frem til påsken har jeg forsøgt at trække nogle væsentlige træk ved kampsituationen op:

– Arbejdsgiverne førte en offensiv og kompromisløs konfrontationspolitik.

– De samvirkende ville ikke vove en storkamp. Den »offensive reformisme«, som kendetegnede DsF og det socialdemokratiske parti i 1919, blev erstattet af en defensiv, fremtvunget af ét: truslen om storkamp.

– Situationen rummede to usikkerhedsmomenter for De Samvirkende: hvor stærkt stod de »krigsgale« blandt arbejdsgiverne? og: ville de menige medlemmer acceptere status quo? Alle overvejelser blandt de faglige ledere kredsede om disse to spørgsmål. Alle overvejelser tydede i retning af, at de menige medlemmer stadig var indstillet på offensiv! Repræsentantskabs-møderne i DsF i januar og februar vidnede om, at offensivtilhængerne var mange. Faren for, at medlemsdisciplinen i organisationerne skulle gå fløjten lå truende for.

– Slagteriarbejderne brød DsFs defensiv. Slagteriarbejderstrejken kunne trække flere med sig. Den viste også flere faremomenter. Bl.a. viste den, i hvilken retning de »offensive« kunne blive draget, nemlig i retning af et

samarbejde med de »frie uafhængige« fagforeninger (og potentielt over i retning af syndikalismen). Statens optræden under slagteristrejken (i form af skruebrækkerbeskyttelse) styrkede ikke just tilliden til »politikken«.

– I det lys fik den syndikalistiske trussel forstærket aktualitet for den socialdemokratiske bevægelse i foråret 1920.

Efterhånden som påsken nærmede sig, tog de lokale overenskomststridige strejker til i »foruroligende« grad!

Påskekrise og »generalstrejke«

Påskekrisen frembyder et meget broget billede, når det gælder fagbevægelsen og arbejdskampen. Jeg vil prøve at trække nogle enkelte aspekter frem ved påskekrisesituationen, som er specielt relevante i et arbejdskampperspektiv.

Overenskomstsituationen

Efterhånden som overenskomstsituationen tilspidsedes, tog bølgen af overenskomststridige arbejdsnedlæggelser til i styrke. Fagbevægelsens ledere var usikre på, hvordan arbejdsnedlæggelserne virkede på arbejdsgiverne. Styrkedes de »krigsgale« i DA? Eller virkede de modsat?

Efter flere mislykkede forsøg på »generelle ordninger« kom DAs 2. lockoutvarsel om lockout af ca. 100.000 arbejdere d. 26. marts. 4 dage forinden havde DsF lagt det ud til underorganisationerne at overveje modtræk.

D. 29. marts skiftede situationen imidlertid karakter. Kong Chr. X afskedigede Zahles radikale ministerium (der talte Stauning som medlem). I stedet indsatte han ministeriet Liebe, som den radikale Ove Rode karakteriserede som »mænd fra den pengeverden, fra kulkompagni og dampskibsrederi, hvem dyrtiden havde bragt forøget rigdom, og hvis rigdom havde bragt forøget dyrtid«.[22] Der lå heri en utvetydig udfordring til arbejderklassen og arbejderbevægelsen.

Små 2 timer efter »kuppet« uddeltes det første ekstranummer af »Social-Demokraten« gratis på Rådhuspladsen. Overskriften lød: »Kongen begår Statskup«. Der blev vild panik. I det 3. ekstranummer skrev Borgbjerg (som var ansvarlig for ekstranumrene): Svaret på kongens statskup kunne kun blive generalstrejken.[23]

Politikerne og fagbevægelse

Generalstrejke-parolen stod for Borgbjergs egen regning. Generalstrejke havde endnu ikke været diskuteret i arbejderbevægelsens kompetente organer. Det var først og fremmest de socialdemokratiske politikere, der var interesseret i at besvare »statskuppet« med generalstrejke. Ledende socialdemokrater (partiets forretningsudvalg, forretningsføreren for DsF og arbejdernes fællesorganisation) diskuterede situationen på et møde d. 29. marts, som er refereret ganske kort i fællesorganisationens protokol:

Tegning af Hans Bendix.

»Agitatoren og folketaleren Borgbjerg«.
Fra H. P. Sørensen: F. J. Borgbjerg, s. 117.

»Stauning redegjorde for mødets indkaldelse og stillede forslag om en henvendelse til kongen med krav om kup'ets tilbagekaldelse, med meddelelse om at man i modsat fald ville forelægge forslag om generalstrejke. Om forslaget førtes en kort diskussion. Med undtagelse af C. C. Andersen, der var meget betænkelig ved denne fremgangsmåde – og J. Jensen, der kun sluttede sig hertil, fordi han ikke kunne anvise nogen anden udvej, sluttede alle talere sig til forslaget«.[24]

Lyngsie var en af dem, der var mest betænkelig ved en generalstrejke. Den ville ende i et nederlag, sagde han i DAFs hovedbestyrelse samme dag. Han var imod en politisk generalstrejke for at redde nogle radikale ministertaburetter, udtalte han på et møde i DsFs lokaler senere samme dag. Andre folk fra fagbevægelsen var bange for, at det efter en generalstrejke ville blive vanskeligt at få arbejderne i arbejde igen. Udfaldet af de socialdemokratiske overvejelser blev kravet om, at både de politiske og de faglige krav løstes under ét.[25] Hermed var den faglige og den politiske konflikt blevet koblet sammen.

Da kongen nægtede at afskedige Liebe og genindsætte Zahle, skulle DsFs generalforsamling d. 31. marts tage stilling til generalstrejken.

Generalforsamlingen blev imødeset med stor spænding. Stauning opfordrede til generalstrejke. »Selv om vi er klar over en generalstrejkes farer, må vi etablere den, når den er nødvendig ... Kan de store arbejdsstandsninger undgås er det godt, men er det nødvendigt at tage dem, så tager vi dem. (Kraftigt bifald)«. På krav fra salen om at generalstrejken skulle iværksættes straks, svarede Stauning, at man måtte have den fornødne tid til at forberede generalstrejken og til at forhandle med de udenforstående fagorganisationer (dvs. syndikalisterne).[26] Staunings mål med at få udsat generalstrejkens ikrafttræden var utvivlsomt at skaffe tid til at få en forhandlingsløsning igennem.[27] Generalstrejken skulle helst fungere som en trussel. Resultatet af generalforsamlingen blev vedtagelsen af flg. resolution:

Idet Generalforsamlingen med Harme har modtaget Efterretningen om det af Kongen forøvede Statskup og bifalder de Modforanstaltninger, som er iværksat af Socialdemokratiet, beslutter Mødet:

At opfordre Fagorganisationerne til Iværksættelse af almindelig Strejke med det Formaal at fremtvinge rigsdagens Indkaldelse, Tilvejebringelse af en ny Valglov og derefter Valg paa ærligt Grundlag.

Samtidig maa imidlertid den faglige Konfliktsituation løses, Lockout-Varslerne maa annulleres, og De samv. Fagforbunds gentagne Gange fremsatte Krav maa gennemføres – derunder Iværksættelse af Forhandling mellem Organisationerne, Sikring af Dyrtidstillægget i Avgust og Optagelse af Forhandlinger om Arbejdernes Deltagelse i Bedriftsledelsen.

Til Fremme af disse Formaal opfordres Organisationerne til straks at skride til Iværksættelse af de fornødne Forberedelser, saaledes at Strejken kan være effektiv i fuld Udstrækning senest fra Tirsdag Morgen den 6. April.

Fra den almindelige Strejke gøres kun følgende Undtagelser:

1) Tjeneste ved Hospitaler, Alderdomshjem, Børnehjem og andre Stiftelser, hvor Syge, Invalider, Vanføre o.l. har Ophold.

2) Vand- og Gasforsyninger.

3) Borgernes Sikkerhedstjeneste
samt
4) alle Virksomheder, der ejes af Arbejderorganisationer samt de demokratiske Blade, der bekæmper Statskupets Regering.

Organisationerne maa ufortøvet skride til Iværksættelse af de for denne beslutning fornødne skridt. Overalt maa der opfordres til ubetinget Opretholdelse af Ro og Orden. Ingen Rolighedsforstyrrelse maa taales, og Arbejderorganisationerne fralægger sig ethvert Ansvar for Handlinger, der bryder denne Regel.

Endvidere vedtoges det at kræve alm. politisk Amnesti.

DsF stod herefter over for at skulle forberede og iværksætte generalstrejke. Det var ikke hver dag, man stod i den situation. Febrilsk rådvildherskede i DsF. Forvirringen lyser ud af nogle notater fra C. F. Madsen:

»vor taktik var anlagt på at bringe arbejdsgiverforeningen til at varsle lockout.
»Forligsmanden ville have grebet ind.
»Den politiske situation omstyrtede det hele.
»Mødet d. 29. marts her på kontoret bar præg af ophidselse, tilfældighed og planløshed.
»De følgende dage var præget af usikkerhed med hensyn til at organisere generalstrejken.
»Brødforsyning – tilførsler af levnedsmidler, bladenes trykning, hestenes pasning, hospitaler.
»Samarbejdet med de udenforstående organisationer.
»Bør der nedsættes et udvalg til udredning af, hvorledes generalstrejken bør iværksættes og storlockouten undgås«.[28]

DsF og de udenforstående

Noten om »de udenforstående« var en af de største kilder til rådvildhed. For de socialdemokratiske fagforeningsfolk var det afgørende at få de udenforstående med. De udenforstående havde været indkaldt til et møde på Christiansborg allerede inden DsFs generalforsamling. Det står uklart hen, hvad der skete på Christiansborgmødet. Iflg. »Faklen« havde Borgbjerg (o.a.) accepteret de udenforståendes krav om en tilfredsstillende faglig løsning, samt: 3 principielle krav: a) løsladelse af alle politiske fanger, b) afskaffelse af septemberforliget og c) afskaffelse af den civile værnepligtslov; socialdemokratiet stillede sig solidarisk med hensyn til disse krav.[29] Der findes imidlertid et grundigere referat fra et møde d. 3. april mellem DsF og de udenforstående fagorganisationer. For DsF indledte kasserer Em. Svendsen: Der var nedsat et udvalg af fællesorganisationen, DsF og SD med repræsentanter fra rigsdagsgruppen og borgerrepræsentationen. Det måtte betragtes som givet, at generalstrejken blev til virkelighed. Under mødet konstaterede Rassow fra murerne, at:

»DsF har selv ordnet grundlaget / Man har nu det særegne, at de udenforstående fag straks går i kamp, medens andre venter / Det er heldigt, at de udenforstående fag kommer med, forinden strejken bliver effektiv. På min organisations vegne vil jeg stille følgende forslag:

1. De udenfor DsF stående organisationer vælger en aktionskomite, som træder i forbindelse med DsFs komite.
2. For at gøre strejken effektiv fordrer vi at der også standses ved gas.

3. Ingen offentlige møder må finde sted, uden at det er indvarslet af den samlede aktionskomite.
4. Generalstrejken kan kun ophæves, når følgende betingelser samtidig sker fyldest:
a) Septemberforliget ophæves.
b) Den faglige Situation osv.
c) Amnesti for politiske forseelser.
d) Afskaffelse af kongedømmet.
Indførelse af republikken.
Derfor må vi være medvirkende ved kampens førelse og afslutning«.

Em. Svendsen svarede:

»Vi kan nok diskutere de forelagte forslag, men vi kan ikke rokke ved den af generalforsamlingen trufne beslutning. – Kan man slutte strejken på det grundlag. Vi gør respit til tirsdag for at man kunne overveje, om man kunne slutte sig hertil. Vi kan kun have en komitee, og de tilstedeværende er repræsenteret gennem Arb. Fællesorg.«

Senere udtalte Rich. Jensen fra fyrbøderne:
»Borgbjerg har sagt, at det selvfølgelig blev de udenforstående organisationers sag, på hvilket grundlag, der sluttes ...«
Lauritz Hansen (syndikalist fra smedene)
»fastholdt at man på Kristiansborgmødet har lovet at tage hensyn til de udenforstående«.

Til slut blev Chr. Rassow, Rich. Jensen og Laur. Hansen valgt som repræsentanter for de udenforstående (m.h.p. at indtræde i den socialdemokratiske generalstrejkekomite).[30]

Hvad skulle socialdemokraterne stille op med de 3 repræsentanter, som de udenforstående havde valgt? Man var i vildrede! I det socialdemokratiske generalstrejkeudvalg enedes man om denne udtalelse:

»Udvalget vil gerne bidrage til at etablere een ledelse af arbejderne i den store kamp. Trods de uoverensstemmelser som i fortiden har været til stede, vil man gerne imødekomme kravet, hvis de nævnte vil forpligte sig til at føre kampen og til sin tid afslutte den i enhver henseende i overensstemmelse med det samlede udvalg i henhold til det af De samvirkende Fagforbunds generalforsamling skabte grundlag«.[31]

Jeg har trukket dette ene aspekt frem: DsFs forhold til »de udenforstående« for at illustrere, hvordan generalstrejken skabte en situation, som DsF havde svært ved at mestre.*

En række fag og arbejdergrupper ventede ikke til efter påske. Arbejdet blev nedlagt med det samme. Slagteriarbejderne var allerede ude i strejke før påske. Typograferne nedlagde arbejdet over hele landet i løbet af skærtorsdag og langfredag. Guld-, sølv- og elektropletarbejderne gik i strejke om lørdagen. En lang række arbejdsmandsafdelinger og grupper af arbejdsmænd over hele landet gik ud i strejke. Gartnere i København og

* Efter generalstrejkens afblæsning startede tillige en diskussion mellem socialdemokrater og syndikalister om, hvorvidt de udenforstående havde opnået »særlige løfter«. Som disse udpluk fra møderne viser, var dette et langt fra afklaret spørgsmål.

bagerne ligeså. Endelig var der måske den mest betydningsfulde gruppe, nemlig søfolkene og havnearbejderne. Søfolkene gik i land, efterhånden som skibene kom i havn.

Generalstrejkeparolen – »våbenet, der besejrer alt« – virkede som den fakkel, der antændte fængstoffet ude i organisationerne. Den menige arbejder kunne næsten kun opfatte generalstrejkeparolen som signalet til et offensivt fremstød for arbejdernes faglige og politiske krav.

Venstresocialisterne

DVP var meget hurtigt på gaden med et manifest: »Arbejdere op til kamp for rådsrepublikken« lød parolen. Manifestet sluttede med følgende ord:

Generalstrejkens Maal maa blive Raads-Republiken!

Arbejdere!

Stands derfor det kapitalistiske Samfunds Produktion:

Forvandl den højresocialistiske reformistiske Minister-Generalstrejke til en virkelig socialistisk Aktion til en Kamp for:

1. Kongedømmets øjeblikkelige Afskaffelse og Indførelse af socialistisk Republik.
2. Oprettelse af Arbejderraad for alle Arbejdspladser.
3. Løsladelse af alle af politiske Grunde arresterede Arbejdere.

De reformistiske Arbejderførere har nu selv vist, at de véd, at Generalstrejke er Arbejderklassens bedste Vaaben.

Grib dette Vaaben og benyt det!

Lad alle Arbejdere staa enig sammen i den store Kamp, ihukommende Bebels Ord: *Med* Førerne, dersom de gaar i Spidsen, *uden* Førerne, dersom de vakler, *mod* Førerne, dersom de svigter!

Vis, at de danske Arbejdere er vaagne og evner at gennemføre en virkelig socialistisk Aktion.

Op til Kamp for Arbejderklassens Interesser!

Leve Socialismen!

Danmarks venstresocialistiske Parti.«

Syndikalisterne

Syndikalisterne vaklede et øjeblik, da generalstrejken blev udråbt. »Solidaritet« skrev d. 30. marts, at generalstrejken ikke måtte benyttes på et så spinkelt grundlag. Generlstrejken var en limpind. I et ekstranummer samme dag slog bladet imidlertid om og opfordrede til kraftig deltagelse i generalstrejken:

»Som ufravigelige Krav, der skal opfyldes før en eneste Arbejder igen gaar i Arbejde, maa derfor stilles:

1. Septemberforliget og alt, hvad dette Dokument repræsenterer, omfatter og forudsætter annuleres. Ethvert kunstigt Baand, hvormed Arbejderne er bundne, gennem Lovgivning eller Arbejdskøberorganisationer forsvinder, og Organisationerne stilles frit i Arbejdet og Kampen for deres Interesser.
2. Den foreliggende Lockoutsituation løses med det samme i Henhold til foranstaaende og det overlades Fagorganisationerne enkeltvis at søge sine Krav gennemførte.
3. Øjeblikkelig Løsladelse af alle politiske Fanger.«

Og d. 31. var den syndikalistiske linje klar: »Med generalstrejkens vældige våben vil arbejderne i de kommende dage slå kapitalismen til jorden.« »Arbejdere, hold fast ved jeres økonomiske krav.« »De økonomiske krav er alt, de politiske spørgsmål er intet.«[32]

Meget tydede således på, at de socialdemokratiske politikere med generalstrejkeparolen havde skabt den situation, som de faglige topfolk i DsF mest af alt havde frygtet: at generalstrejken ude i organisationerne blev opfattet som en opfordring til offensiv kamp; at bevægelsen i klassen ville løbe lederne af hænde; at medlemsdisciplinen gik fløjten! »Den politiske situation omstyrtede det hele,« skrev C. F. Madsen. Meget tydede i virkeligheden på, at DsF og DA allerede før påske havde været tæt på en forhandlingsløsning.

Løsningen

Mens fagbevægelsen måtte i gang med at forberede generalstrejke, gik de socialdemokratiske politikere i sving for at få den afblæst. Og d. 5. april lød overskrifterne i »Social-Demokraten«: »Generalstrejken aflyst«. »Generalstrejkens fuldkomne sejr«. »Statskup-Regeringen afsat. Et valglovs-ministerium dannet. De samvirkende Fagforbunds politiske og faglige krav opfyldt. Generalstrejken aflyses.« Den politiske løsning bestod i, at Liebe-ministeriet gik af; og et nyt forretningsministerium Friis (med 2 socialdemokrater som medlemmer) blev indsat til at forberede et valg inden 14 dage. Den faglige løsning, »påskeforliget« af 5. april, havde flg. indhold:

– Alle løbende konfliktvarsler skulle hæves og arbejdet genoptages over hele linjen (som betingelse for at arbejdsgiverne ville forhandle).
– Der skulle optages (decentrale) forhandlinger mellem de enkelte forbund og de modstående arbejdsgivere om revision af forældede lønninger og tillæg til de laveste lønninger.
– Der skulle optages forhandlinger om bedriftsråd og ferie.
– Der gennemførtes dyrtidsregulering i august 1920: 2 øre pr. time for hver fulde 3 points stigning i pristallet.[33]

Den megen tale om »sejr« kunne imidlertid ikke skjule, at fagbevægelsen havde vundet en vanskelig fred. Vanskelighederne var af to slags: For det første nægtede arbejdsgiverne at forhandle, så længe der blev strejket; før der var ro over hele linjen. Fra DA modtog DsF den ene lange liste over arbejdspladser og fag, der strejkede. DA udskød bevidst forhandlingerne. Fagorganisationernes ledere blev tvunget ud i en hård kampagne mod uroen på arbejdspladserne. Begge dele var velegnet til at skabe splid i fagorganisationerne. For det andet var arbejdsgiverne ikke blevet mere motiveret for lønindrømmelser. De ville kun være med til at forhandle om »absolut forældede overenskomster«. Det viste sig, da forhandlingerne endelig kom i gang. Flere fag stod på ny over for at skulle varsle strejke.

DsF skulle have standset de løbende strejker. Arbejdsgiverne harcellerede især over de københavnske fabriksarbejderes (DAF) og gartnernes 5 uger lange strejke efter påske.

Den absolut alvorligste konflikt var dog sø- og transportarbejderstrejken.

Sø- og transportarbejderstrejken

Søfolkene havde troet, at der nu efter arbejdsgivernes lockoutvarsel skulle protesteres mod alle overgreb fra arbejdsgivernes side; »nu måtte det da være alvor, når selve de socialdemokratiske spidser havde erklæret generalstrejke og henvendt sig til søens og transportens arbejdere om assistance mod hele den reaktionære overklasses overgreb«. Sådan hed det i et opråb fra søfolkene: »Heltene Fra Farigmagsgade«. Søfolkene havde stillet sig solidarisk med arbejderne i land.[34] Men generalstrejken blev afblæst, uden at de udenforstående blev taget med på råd; og uden at deres særlige betingelser blev opfyldt. Nu efter påske stod søfolkene i den situation, som de allernødigst havde set: alene ude i en overenskomststridig strejke. De stod over for valget mellem at genoptage arbejdet, for så igen d. 1. juni (når deres egne overenskomster udløb) at skulle ud i en ny strejke, eller at fortsætte den overenskomststridige strejke.[35] Sådan tegnede situationen sig for søfolkene; transportarbejderne var i en lignende.[36]

»Vi fastholder bestemt, at havde den politiske film og det såkaldte statskup ikke opstået, da havde sømændene fortsat deres arbejde, indtil deres overenskomst udløb den 1. juni« hed det i en resolution fra sømændenes generalforsamling d. 2. maj.[37] Søfolkene følte sig kort sagt røvrendt af de socialdemokratiske politikere, der havde trukket veksler på søfolkenes solidaritet med arbejderne i land. Socialdemokraterne havde lokket dem ud i en overenskomststridig strejke.

Søfolkene havde imidlertid tillid til, at de alene kunne kæmpe strejken til sejr. Sejrschancerne så de i, at de kunne lamme samfundets forsyninger med kul. Samfundet ville være færdigt om 14 dage, skrev »Solidaritet« d. 23. april. I løbet af 3 uger ville samfundet være løbet tør for kul, mente Rich. Jensen på sømændenes generalforsamling i begyndelsen af maj.[38]

I starten afventede rederne passivt strejkens udvikling. Redernes første modtræk var at indanke de strejkende for Sø- og Handelsretten for overenskomstbrud. Redernes næste træk kom d. 29. april, da de besluttede at sætte al kraft ind på at få skibene i fart igen – ved frivillig arbejdskraft. På regeringens initiativ henvendte rederne sig til den »frivillige og handlekraftige institution samfundshjælpen. »Samfundshjælpen« stod over for sin første virkelig store opgave.

Redernes modtræk pressede de strejkende i defensiven. Søfolkene stod over for truslen om dom i Sø- og Handelsretten. D. 19. maj idømte den faste voldgiftsret de 3 forbund bod på tilsammen 1 mill. kr. I havnen

måtte de strejkende se til, mens samfundshjælpere under politiets beskyttelse optog losning og lastning af skibene; i stadigt stigende omfang lykkedes det rederne at få bemandet skibene.[39]

Rederoffensiven var den ene forklaring på, hvorfor de strejkende blev presset i defensiven. Den anden del af forklaringen på strejkens endelige nederlag skulle søges i, at de strejkende blev stadig mere isoleret i forhold til den øvrige arbejderklasse. Den helt åbenlyse skærpelse af modsætningerne mellem socialdemokrater og syndikalister under strejken bidrog til denne isolation af de strejkende i forhold til den øvrige arbejderbevægelse.

I den første tid stillede »Social-Demokraten« sig forholdsvis velvilligt til strejken. DsF havde ikke givet søfolkene (de udenforstående) særlige løfter (jvf. ovenfor), men de strejkendes krav var berettigede. Sådan var »Social-Demokraten«s generelle holdning; – indtil bladet d. 23. maj langede en ordentlig bredside ud mod syndikalisterne. Foranledningen var, at havnearbejdernes generalforsamling havde besluttet at nedlægge arbejdet ved den kooperative brændselsforretning og Københavns kommune.[40] »Kampen om det kooperative kul« begyndte. Fra det tidspunkt var der krig på kniven mellem socialdemokrater og syndikalister. Den socialdemokratiske arbejderbevægelse bekæmpede aktivt sø- og transportarbejderstrejken. Den blev hængt ud som en syndikalistisk aktion med det formål at lægge socialdemokraternes politiske arbejde for had.

»Kampen om det kooperative kul« var en særdeles intrikat og kompliceret affære. Det ville føre for vidt at udrede alle trådene her. I hovedsagen drejede den sig om, at brændselsforretningens kul var ved at slippe op; samtidig med at kulskibene lå blokeret i havnen. Fragtværnet stillede efter en tid – det var midt i maj – krav om at få skibene fjernet, og rederne forlangte deres skibe frigjort. Den socialdemokratiske gruppe i kommunen og borgerrepræsentationen ville have havnearbejderne til at losse skibene. Skete det ikke, ville de nedlægge deres hverv. På et møde mellem DsF og SD krævede Stauning, at havnestrejken blev standset. Sagen blev behandlet på topplan i fagbevægelsen, og derefter fulgte det bevægede møde i den københavnske fællesorganisation. Med »overvældende majoritet« vedtog fællesorganisationen d. 21. maj en resolution, der sluttede med flg. ord:

»Hvis derfor havnearbejderne ikke i morgen, lørdag d. 22. maj, genoptager dette arbejde, erklærer fællesmødet dette frit og opfordrer magistratens 5. afdeling til at indgå aftale med organiserede arbejdere om dets udførelse«.

Borgerrepræsentant Peter Hedebols tale fortjener næsten at blive citeret. Han sagde bl.a.:

»Vi kan ikke finde os i dette mindretalsdiktatur. Havnearbejderne vil gerne tage fat, men kan ikke få lov til det for søfyrbøderne. Den store kreds af arbejdere vil ikke fortsat finde sig i denne blokade over for kommunen. Årsagen til kommunens stilling er det socialde-

mokratiske flertal. Hvis Højre havde magten, ville det se helt anderledes ud, men vi vil ikke benytte den såkaldte samfundshjælp. Derfor kommer vi til arbejderne, som har valgt os, og beder dem hjælpe os, eller rettere hjælpe jer selv.

Medens de, som er de egentlige drivkræfter i blokaden over for kommunen (søfyrbøderne med Rich. Jensen) slutter aftaler med arbejdsgiverne, der står inden for arbejdsgiverforeningen, fortsætter man denne sindsvage kamp over for kommunen, med hvem de intet udestående har. Hensigten er derfor ganske åbenbar, nemlig: at ødelægge arbejdernes politiske position«.[41]

Da havnearbejderne stillede betingelser for at genoptage arbejdet – betingelser som socialdemokraterne ikke kunne antage – enedes DsF og DAF om at henvende sig til belysningsarbejderne for at få dem til at optage arbejdet. Det nægtede belysningsarbejderne. Det hele endte med, at skibene blev ført til provinshavne, hvorfra kullene blev transporteret pr. bane til København. D. 1. juni besluttede fællesorganisationens forretningsudvalg at skride til eksklusion af havnearbejderne, medmindre de genoptog arbejdet. Havnearbejderne vedtog dagen efter at genoptage arbejdet ved brændselsforretningen og kommunen.

På det tidspunkt stod det klart, at slaget var tabt for de strejkende sø- og transportarbejdere. D. 6. juni vedtog havnearbejderne med 1312 stemmer mod 201 at hæve strejken. Søfolkene henvendte sig derefter til rederne for at få en forhandling. Redernes fredsbetingelser var barske. Værst var kravet om 8-timers-dagens bortfald. Sømændenes generalforsamling d. 11. juni fandt redernes tilbud for uacceptabelt. 379 stemte imod og 277 for. Samme aften vedtog fyrbøderne imidlertid med 455 stemmer mod 104 at hæve strejken. En opfattelse dominerede fyrbødernes generalforsamling: »Vi er bleven skuffede i vor tro på den øvrige arbejderklasse«.

»Vi ved alle med hvilken begejstring vi gik ud i kampen, idet vi mente, at det i et land som Danmark, der var så godt organiseret, var umuligt for rederne at modarbejde strejken, som det har vist sig, at de har gjort. Vi har set, hvorledes de er blevet modarbejdet fra forskellige sider, ...«

Nu talte hensynet til organisationens eksistens for at slutte.[42] Efter fyrbødernes vedtagelse måtte en ny generalforsamling hos sømændene afblæse strejken: »Det ville være en forbrydelse fra ledernes side, hvis man gik hen og anbefalede strejkens fortsættelse«, sagde formanden. Efter at fyrbøderne havde stemt for, og efter at flere og flere af forbundets medlemmer lod sig mønstre, var der intet at gøre. Forbundets sprængning stod umiddelbart for.

»Lad os være enige om, at vor gamle forening kan vi ikke undvære. Vi har ikke kunnet stå os imod alle de skruebrækkere, samfundshjælpere, sønderjyder, tyskere og mange andre mennesker, der hverken har ansvar eller skamfølelse«.

Søfolkene hævede strejken. Ingen kunne være i tvivl om nederlaget.

Årets to sidste større arbejdskampe – barberstrejken og keramikerkonflikten – bekræftede kun, at arbejdsgiverne var den offensive part.

Sammenfatning

Var »påskehelligdags-generalstrejken« den fuldkomne sejr, som socialdemokraterne havde udråbt den til? Det var den næppe, men noget éngyldigt svar er der ikke.

Efter generalstrejkens afblæsning kom en omfattende kritik frem i organisationerne. I »Typograf-Tidende« hed det eksempelvis:

»Det hele blev fra begyndelsen blæst op til et forfærdeligt nummer med indkaldelse af store forsamlinger, som ved stærke ord og fraser bragtes på kogepunktet. Enden var imidlertid ikke begyndelsen lig. Da der skulle tages bestemmelse om generalstrejkens proklamation havde man brug for en repræsentativ forsamling, men denne blev ikke spurgt til råds ved afslutningen. Og derfor blev resultatet så magert.

Mon ikke arbejdernes faglige organisationer var bedst tjent med at blive de politiske basunblæsere kvit?«[44]

I arbejdsmandsforbundet havde man fra starten været utilfreds med, at fagorganisationerne blev koblet til en generalstrejke for socialdemokratiske politiske interesser. Havde generalstrejken overhovedet været noget værd? Det begyndte DAF-lederne at tvivle på efter »påskeforliget«. Men de var ikke i tvivl om, at generalstrejken var skyld i den vanskelige situation, som fagbevægelsen kom ud i efter påske. »Påskeforliget« havde ikke givet konkrete resultater, men blot et løfte om forhandlinger. Generalstrejken havde givet folkene blod på tanden – som Hans Nielsen (DAF) udtalte på DsFs repræsentantskabsmøde d. 10. maj.[45] – Alt i alt kan hovedkritikken mod påskehelligdags-generalstrejken sammenfattes som Schultz (fra guld-, sølv- og elektropletarbejderne) gjorde det: »... resultaterne var for små, sammenlignet med det voldsomme våben, generalstrejken, man havde anvendt til opfyldelsen«.[46] Der var skuffelse over det pauvre udbytte af »våbnet, der besejrer alt«. Det eneste, der blev opnået, var, at lockouten blev afværget, samt et løfte om forhandlinger. Der herskede en utilfredshed over, at fagbevægelsen blot var blevet spændt for politikernes vogn.

Men derudover var der det andet moment, som Hans Nielsen var inde på: generalstrejkeparolen havde givet folkene blod på tanden! Den væltede hele den forberedte defensive taktik. Konsekvensen var skærpede interne modsætninger i fagbevægelsen efter påskeforliget. I stilfærdige vendinger sammenfattede sukkerhusarbejderne kritikken af påskehelligdags-generalstrejken i en resolution, som blev vedtaget på en generalforsamling i fagforeningen d. 12. april.

»Sukkerhusarbejdernes Fagforening af 1893, forsamlet til Generalforsamling d. 12. April 1920, udtaler sin absolute Misbilligelse af de af »De samvirkende Fagforbund« til Løsning af den faglige Konflikt overfor »Dansk Arbejdsgiver og Mesterforening« stillede Krav, idet den betragter disse som altfor ubetydelige for Arbejderklassen.

Generalforsamlingen mener, at naar Socialdemokratiet og DsF etablerede Generalstrejke, burde de have stillet større og mere vidtgaaende Krav paa det faglige Omraade eller i det mindste have udvidet sine Krav, da det viste sig, at Overklassen paa det politiske

Omraade var bøjelig; Septemberforliget burde ved denne Lejlighed have været ophævet; endvidere misbilliger vi paa det bestemteste den Stilling, DsF paa Basis af det mindre heldige Forlig af 4. April d. A. maa indtage overfor Sukkerhusarbejderne, naar vi har besluttet at fortsætte Kampen med Sukkerfabrikkerne, der tilhører vort Lands rigeste Foretagender, og som, uden at Aktionærerne kan komme til at lide Nød, kan betale deres Arbejdere en antagelig Løn.

Generalforsamlingen paataler, at DsF ved at indgaa paa Forliget af 5. April, har bragt sig selv i en saadan Situation, at de ikke kan understøtte os i den Konflikt, de selv fra Begyndelsen har bragt os ud i.«

Generalstrejkeaktionen førte til splittelse og modsætninger i arbejderklassen. Folkene fik blod på tanden. Som følge af »påskeforliget« skulle de faglige ledere nu selv ud og bekæmpe arbejdspladsaktionerne. Det skabte splittelse. Det kunne næsten ikke andet.

I mange arbejderes øjne var det dybt uretfærdigt, at de faglige og politiske ledere indledte deres kampagner mod de arbejdere og arbejdspladser, som de selv havde fået ud i strejke.

Sø og transportarbejderstrejken var i komprimeret form udtryk for splittelsen. I dele af fagbevægelsen fulgte man spændt strejken for at se, om den skulle være i stand til at gennemføre generalstrejkens mål. Strejken blev tillige et opgør mellem reformistisk og syndikalistisk kamptaktik. (Det kom bl.a. klart frem efter strejken[48]) Søfolkenes nederlag blev dermed også et afgørende nederlag for den syndikalistiske bevægelse som sådan.

Kritikken er imidlertid kun den ene side af påske-aktionen. Der var ikke desto mindre et reelt indhold i socialdemokraternes tale om »sejr«. Da forhandlingerne mellem fagorganisationerne og arbejdsgiverne endelig kom i gang, erobrede arbejderne en lønforhøjelse på gennemsnitlig 9 øre i timen, plus dyrtidstillægget i august på 13 øre i timen. Spørgsmålet var imidlertid, om dette resultat ikke kunne være opnået uden generalstrejken. Det ville ikke være helt misvisende at sige, at mange organisationer så lønerobringen som et resultat af organisationernes eget fremstød, snarere end et resultat af generalstrejken.[49]*

Kampforløbet i 1920

Lad mig nu prøve at give en kort summarisk oversigt over arbejdskampens mere overordnede forløb i 1920.

Var der tale om »en revolution i svøb«? Det kunne man næppe sige. Det ville nok være forkert at karakterisere kampsituationen som revolutionær. Men der var tale om dybe brydninger i reformismen. Brydninger,

* Lige en lille »kildekritisk« note: De synspunkter, jeg er kommet med i denne sammenfatning, er kun vurderinger, (over arbejdernes reaktioner på påskekrisen). Man kan konstatere, at der var kritik, og at kritikken havde det skitserede indhold. Hvor udbredt kritikken var, og hvor udbredt »sejrsfornemmelsen« var, det er jeg ikke i stand til at besvare nærmere. Der er kun tale om vurderinger.

som efter min mening bedst kan karakteriseres som brydninger mellem en offensiv og en defensiv reformisme.

De ledende socialdemokrater i fagbevægelse og parti opgav i 1920 den offensive linje fra 1919. Den socialdemokratiske bevægelse vovede ikke at tage konfrontationen med arbejdsgiverne. En storkamp ville føre til nederlag, mente de.

Defensiven kunne imidlertid ikke accepteres af alle organisationer, og i de menige arbejderes rækker var stemningen for en offensiv kamp stadig udbredt. Problemet for de faglige ledere var derfor at tøjle denne offensiv, og få de menige til at indse, at nu måtte der holdes igen.

Påskekrisesituationen skal ses i dette lys. Det var de socialdemokratiske politikere, der ville besvare statskuppet med generalstrejke. De faglige ledere så klart farerne i en generalstrejke. De »menige«, »folkene«, ville opfatte generalstrejkeparolen som et signal til offensiv. Der var ingen tvivl om, at de ledende socialdemokrater så helt anderledes på det. For dem var der tale om en defensiv nødværge – over for et reaktionært tiltag, som kom fuldstændig bag på dem.[50]

For socialdemokraterne gjaldt det derfor om at forhindre, at generalstrejken blev til virkelighed. Den »løsning«, som blev forhandlet igennem i påskedagene, faldt ud som en tvivlsom sejr. Stort set bestod den politiske løsning i et løfte om valg, og den faglige i et løfte om forhandling; det eneste konkrete faglige udbytte var dyrtidstillægget til august.

Adskillige arbejdergrupper fandt dette utilstrækkeligt. De ville have kontante og håndgribelige forbedringer på bordet, før de gik i arbejde igen. Det opbrud i medlemsdisciplinen, som de faglige ledere havde frygtet tidligere på foråret, var nu blevet til virkelighed.

Der blev set hen til sø- og transportarbejderstrejken, om den kunne kæmpe generalstrejkens mål igennem til sejr. Nu blev det til et nederlag for strejken. Men var det modsatte blevet tilfældet, ville det have betydet en mægtig sejr for den syndikalistiske kamptaktik. Man kan kun gisne om, hvad der ville være sket, hvis strejken var endt med sejr. – På den ene side ville det være overdrevent at tale om »en revolution i svøb«. På den anden side kunne generalstrejkesituationen have ført til et opbrud i det socialdemokratiske greb om medlemmernes loyalitet – og potentielt en opbakning om de syndikalistiske sø- og havnearbejderes eksempel.

Efter påsken 1920 var det en udbredt holdning i fagbevægelsen, at arbejderklassens »mægtigste våben« var blevet mobiliseret på et for spinkelt grundlag og med et for pauvert resultat. Splittelse og desillusion vandt indpas i arbejdernes rækker.

Hvilken rolle spillede arbejdsgiverne i alt dette? På DAs generalforsamling i juni karakteriserede formanden, bogtrykker Langkjær, arbejdsgivernes indsats som en »vellykket defensiv«. Arbejdsgiverne opgav den planlagte faglige modoffensiv, men de gik ikke tomhændede ud af påskekrisen. I stedet for den faglige modoffensiv, fik de en politisk sejr.

»Hvorfor accepterede vi da forligsmandens forslag af 5. april? Ikke fordi vi frygtede den politiske generalstrejke. Men fordi det syntes os yderst magtpåliggende, at den konflikt, der i sin oprindelse var rent politisk, også vedblev at være det. På den politiske generalstrejke og på den alene skulle kampen for et politisk systemskifte føres. At få dette systemskifte var af uvurderlig betydning for erhvervene. Til opgør med ministeriet Zahle-Staunings politik skulle de borgerlige vælgere kaldes. Hvis ministeriets tilhængere blot i nogen grad kunne lægge agitationen fra det politiske plan over i det faglige og give det udseende af, at det hele drejede sig om nogle arbejdsgivere, der ikke undte arbejderne en fedtet to-øre mere i timen, ville vi aldrig have oplevet valgsejren den 26. april«.

Valget d. 26. april (»den politiske løsning«) blev en politisk sejr for de borgerlige, specielt for Venstre. En Venstre-regering med støtte af de konservative trådte til.

Den borgerlige sejr var i stor udstrækning et resultat af generalstrejkesituationen. Generalstrejketruslen – sammen med sø- og transportstrejken – skræmte middelklassevælgere (spec. på landet) væk fra Socialdemokratiets allierede: det radikale Venstre – og over i den borgerlige reaktions lejr. Arbejdsgiverne havde med den nye borgerlige regering fået en politisk allieret ved statsmagtens ror. Det skulle de vide at benytte sig af i de kommende års arbejdskamp.

Ændrede kampbetingelser og nye strategier fra efteråret 1920

I efteråret 1920 ændredes arbejdskampens betingelser. Det følgende kan kun blive en skitse af arbejdskampens nye økonomiske og politiske forudsætninger.

»Fredskrisen«

»Fredskrisen« fra efteråret 1920 skabte nye økonomiske og sociale betingelser for de kommende års arbejdskamp. »Fredskrisen« var international – en »typisk« efterkrigskrise. Herhjemme tog den sig da også ud som en effektiv udrensning af de »usunde« spekulationsforetagender fra krigsårene. De ændrede kampbetingelser gjorde sig gældende på to leder.

Krisen rokkede ved grundlaget for den borgerlige front, som i 1920 havde samlet sig mod den socialdemokratisk-radikale regering. De betingelser for *det borgerlige samarbejde*, som havde været til stede i 1920, faldt i en vis udstrækning bort. Krisen ramte nemlig landbrug og industri forskelligt. Landbruget fik nogle vanskelige år, men klarede sig stort set hæderligt igennem kriseårene (indtil 1922). Det gik langt hårdere ud over industrien. Industriproduktionen faldt i 1921 med ca. 25% i forhold til 1920. Men også inden for industrien blev de enkelte sektorer ramt meget forskelligt. Værst var det for de industrier, som havde den udenlandske konkurrence tæt inde på livet; det være sig på det hjemlige marked (stigende import, »dumping« osv.) eller på det udenlandske marked. Aller-

værst ramt var dog bygnings- og møbelindustrien. Som konsekvens af »fredskrisens« forskelligartede virkninger stillede erhvervene forskellige krav til den statslige politik. Venstreregeringen gik ud fra den simple devise, som i landbrugsminister Madsen-Mygdals djærve formulering lød således: »Nedad med produktionsomkostningerne, nedad med levefoden og nedad med kravene til andre, men opad med kravene til os selv«.[1] Men under kriseårene kunne der ikke længere samles bred tilslutning til denne »laden-stå-til«. Fra industriens side blev der stillet krav om beskyttelse (i form af toldbeskyttelse mod unfair konkurrence etc.). Kort sagt: krisen skabte hurtigt opbrud i den samlede borgerlige front fra 1920.

Det mest opsigtsvækkende ved »fredskrisen« var dog de mange bankkrak. Bankkrak blev så at sige en »hverdagsbegivenhed«. I første omgang gik det ud over de mange småbanker. Men ved årsskiftet 1921/22 kom den første storbank, »Københavns Disconto- og Revisionsbank«, i vanskeligheder. Den blev reddet ved en hjælpeaktion fra nationalbanken og de 3 hovedbankers side. I sommeren 1922 stod Nordens største pengeinstitut, Landmandsbanken, for tur. Ved Landmandsbankens krak og efterfølgende rekonstruktion kom en underskov af lyssky spekulationsforetagender for dagen. De »ansete mænds fagforening« mistede mange medlemmer.[2]

De konkrete konsekvenser af kriseforløbet er i og for sig vigtige (i økonomisk, social, politisk-strategisk og ideologisk henseende), men det vil føre for vidt at gå i dybden her. Jeg vil nøjes med et par *sammenfattende bemærkninger*.

»Fredskrisen« skabte et nyt udgangspunkt for borgerskabets kampposition. Krisen »rensede« ud i dansk kapital.[3] Det gik hårdt ud over de mindre virksomheder og de nye foretagender fra krigen. Landbruget og den velkonsoliderede storindustri var stort set i stand til at stå krisen igennem. Regeringens »laden-stå-til« holdning gavnede i virkeligheden kun disse to grupper: landbrug og storindustri. Storindustrien profiterede på småvirksomhedernes undergang. Kampen mellem kapital og arbejde kom fra da af til at foregå på den store kapitals betingelser. Dette var den ene vigtige pointe. Arbejderne fik den store industrikapital som modstander.

Krisen rensede også ud i bankverdenen. Den medførte en skærpet konkurrencekrig inden for dansk kapitalisme; en indbyrdes magtkamp, som på det helt overordnede plan svækkede den hidtil så dominerende finanskapital. For det andet kunne man derfor forvente, at arbejderklassens kamp hurtigt ville involvere staten – nemlig i det øjeblik arbejderkampen udgjorde en trussel mod bankerne; staten kunne ikke blot passivt se til, at omfattende arbejdsstandsninger trak bankerne med sig ud i ruin. Dette var den anden pointe.

En aktiv arbejderkamp ville føre til omfattende konfrontationer og sammenstød med de stærkeste borgerlige kræfter i samfundet.

Fra *arbejdsgiverside* blev der da også lagt op til en offensiv mod arbej-

derklassen. De offensive toner kom frem på både det nordiske arbejdsgivermøde i august 1920 og på DAs generalforsamling i oktober. I arbejdsgivernes opfattelse endte arbejdernes strejker i 1920 alle i nederlag, og dette var udgangspunkt for DAs linje for kampen i 1921:

»Og derfor skal det først og fremmest lyde fra dette sted: arbejdslønnen i Danmark har kulmineret. Den bliver ikke forhøjet, koste, hvad det koste vil, vi lader os hverken lokke eller true. (Hør, hør). Ske hvad der ske vil, har vi givet efter før, denne gang står vi fast. (Stærk tilslutning)«.[4]

Var DAs politik ikke blevet ført igennem i sin »renhed« i 1920, så skulle den blive det i 1921!

Det er også nødvendigt med et par korte bemærkninger om »fredskrisens« konsekvenser for arbejderklassens og *fagbevægelsens* kampposition. Krisen svækkede arbejdernes kampkraft. Dels igennem de store byrder, som arbejdsløsheden kastede på arbejdernes skuldre. Arbejdsløsheden ramte fagene forskelligt, og her er det værd at hæfte sig ved, at arbejdsløsheden blandt arbejdsmændene lå under gennemsnittet. Arbejdsløsheden svækkede med andre ord arbejdernes og fagbevægelsens økonomiske kampkraft; dvs. evnen til at stå en længere arbejdskamp igennem økonomisk. Dels blev fagbevægelsen svækket organisatorisk. Medlemmerne faldt fra. Fra 1920 til 1921 faldt medlemstilbagegangen især på de senest og dårligst organiserede fag (landarbejdere og handels- og kontorfolk). Fra 1921 til 1922 foregik medlemsfrafaldet over hele linjen. – Naturligvis kunne fagbevægelsen forvente, at arbejdsgiverne ville rette deres angreb på de særligt organisatorisk svage fag (og bruge disse som murbrækker for nedskæringerne).

DsF reagerede på denne situation ved at knytte sig snævert til partiet. Venstreregeringen blev set som arbejdsgivernes politisk forlængede arm. Når de borgerlige rottede sig sammen, måtte arbejderne gøre det samme. Den politiske udvikling i partiet måtte derfor også få afgørende konsekvenser for fagbevægelsens kamptaktik. Den faglige og politiske kamp kobledes snævert sammen.[5]

På den politiske front

De borgerliges optræden på rigsdagen gav arbejderne al mulig grund til at frygte det værste. Under finanslovsdebatten i efteråret 1920 kom de borgerlige med det ene udfald efter det andet mod »lønskruen«, den »ulykkelige« 8-timersdag osv.[6]

Denne side af sagen vil jeg lade ligge, for i stedet at se lidt nøjere på den politiske udvikling i arbejderbevægelsen. Den politiske udvikling i arbejderbevægelsen må i første omgang betragtes i et læreproces-perspektiv: hvilke erfaringer drog man i arbejderbevægelsen af arbejdskampen i 1920 – og af borgerskabets politiske sejre? Hvilke politiske svar blev udstukket på grundlag heraf?

I *socialdemokraternes* rækker begyndte diskussion om »klasseparti eller folkeparti«. Der var en tydelig forbindelse til forårets arbejdskamp: »generalstrejken« og de mange overenskomststridige strejker (specielt sø- og transportarbejderstrejken) havde drevet middelklassen (i særdeleshed husmændene på landet) over i den borgerlige reaktions arme. Den politiske konklusion, som lå lige for, var denne: skulle den socialdemokratiske arbejderbevægelse generobre sin gamle styrkeposition, måtte bevægelsen distancere sig fra de »ulovlige strejker« og generalstrejkevåbenet! Socialdemokraterne var klar over, at arbejdernes kamp havde forårsaget Det radikale Venstres tilbagegang. Fra efteråret 1920 fremstod det stadig tydeligere, at den socialdemokratiske arbejderbevægelse tilstræbte at udvikle sig i retning af et bredere folkeligt oppositionsparti.

Socialdemokratiets politiske udvikling måtte imidlertid også ses som et svar på de ændrede økonomiske og politiske vilkår, som »fredskrisen«s nedslag skabte. Socialdemokraterne ville udnytte de muligheder, som lå i, at »fredskrisens« forskelligartede virkninger på erhvervene kunne splitte den borgerlige front. Det kom da også frem, at de konservative (som traditionelt var byerhvervenes parti) var ved at splittes fra efteråret 1920. En af partiets stiftere, Asger Karstensen, som var middelstandens mand, beskyldte det konservative parti for at være blevet et overklasseparti, som nu kun varetog den storindustrielle kapitals politik og svigtede byernes middelstand.[7] Denne splid forstærkedes under Venstreregeringen, hvor de konservative måtte se sig henvist til rollen som regeringens loyale støtteparti. Socialdemokratiet borede åbenlyst i denne splittelse. Under etiketten »en positiv erhvervspolitik« søgte Socialdemokratiet at lancere sig som partiet, der varetog byerhvervenes interesser – i modsætning til landbrug og storkapital. (Det politisk taktiske formål var at splitte det borgerlige samarbejde). Uden smålig skelen til »teoretiske dogmer« gik partiet ind i det »praktiske reformarbejde« til gavn for byerhvervene – uden de store resultater. I et arbejdskamp-perspektiv var konsekvensen den samme som ovenfor: skulle Socialdemokratiet blive et parti for byerhvervene og byernes middelstand, måtte det tage afstand fra arbejderaktioner, som kunne skræmme middelstandsvælgerne væk.

Mens reformismen udviklede sig i endnu mere moderat retning, gik den revolutionære *opposition* i endnu mere radikal retning. På den revolutionære venstrefløj var forbindelsen til arbejdskampen i 1920 ikke helt så let at få øje på. En kritisk erfaringsopsamling kunne der ellers nok have været grund til, eftersom parolen om rådsrepublik i påsken 1920 havde placeret DVP i total isolation. Ved de politiske valg i 1920 (dem var der 3 af) lykkedes det ikke venstresocialisterne at vinde repræsentation på tinge. For så vidt kunne disse tilbageslag for de revolutionære i 1920 godt begrunde, hvorfor »venstresocialisterne« med hud og hår tilsluttede sig parolerne fra Kominterns 2. kongres. Partiet ville vinde styrke ved at være del i en international bevægelse. På kongressen i november 1920 tilsluttede DVP

sig »Moskvateserne« og tog navneforandring til »Danmarks Kommunistiske Parti«. Men tilslutningen til Komintern-teserne skete ikke uden kritiske indvendinger: »... det havde været bedre at samle alle socialister end snævert at afgrænse organisationen til alle revolutionære, der anerkender proletariatets diktatur« (skrev C. L. Skjoldbo).[8] »Moskvateserne« var uden tvivl kommet bag på de danske venstresocialister. Reelt havde de intet valg: ville de være med i Komintern, måtte de sluge dem ubetinget. De folk, der stillede sig kritisk til beslutningerne fra Kominterns 2. kongres, gjorde det, fordi de så teserne som en hindring for en samling af alle de revolutionære socialister i Danmark.

De revolutionæres opgave bestod stadig i den direkte propaganda for revolution. Det gjaldt også i fagforeningsarbejdet. De 3 hovedopgaver var her: 1) samle arbejdermasserne i fagforeningerne for en aktiv organiseret klassekamp, 2) kæmpe for en revolutionering af fagforeningerne, og 3) forberede fagforeningerne til proletariatets diktatur.[9]

Da arbejdskampen på ny trak op omkring årsskiftet 1921/22, stod to diametralt modsatte tendenser over for hinanden i arbejderbevægelsen: kommunisternes »revolutionslinje« og reformisternes moderate defensivlinje, som allerhelst så, at der ingen kamp blev overhovedet!

Påsken 1921: »Lønreduktioner over hele linjen«

I overskriften ligger et af de spørgsmål, som kræver et svar: hvordan lykkedes det arbejdsgiverne at få gennemtrumfet almindelige lønreduktioner i de generelle overenskomster? Som det andet må vi prøve at fastholde, hvordan striden mellem den reformistiske og den revolutionære linje for arbejdernes kamp forløb under kampen i 1921.

Arbejdskampen skiftede karakter i 1921: enkeltkampene afsløstes af den centraliserede storkamp. Det fortæller allerede en del, nemlig at det nu i 1921 var arbejdsgiverne, der bestemte kampformen. Mens arbejderoffensiven 1918-19 foregik som ukoordinerede enkeltkampe, var arbejdsgivernes modoffensiv en centraliseret kamp. Derfor kunne man også spørge: hvorfor kunne arbejderbevægelsen ikke besvare arbejdsgivernes centraliserede offensiv med en samlet modstandskamp?

»Bogtrykker Langkjærs knytnæve og skomager Madsens forsonlige hånd«

Skulle man tro DsF-lederne, så var der ikke lagt op til nogen generel ordning af overenskomsterne i 1921. Det kom derfor som lidt af en overraskelse, at *DA* i et cirkulære til medlemmerne (af 12. jan.) havde udstukket generelle retningslinjer for foreningens medlemmer. Retningslinjerne bestod af 5 punkter: DA ville støtte medlemmerne til at gennemføre krav om lønnedsættelser, 1) lønnedsættelser for forsørgere med visse procenter straks og efter 3 måneder, 2) lønreduktioner ville bedst kunne bæres af unge arbejdere, og kvinder, 3) tiden var ikke til at rejse krav om

forlængelse af arbejdstiden, 4) overarbejdstillæg måtte reduceres, og 5) overenskomsternes varighed burde ikke sættes til længere end 3 måneder.[1] Kravet om lønnedsættelser lød kategorisk fra arbejdsgiverside, og arbejdsgiverne var rede til at tage en kamp på det. Da hovedorganisationernes forhandlinger ikke førte til enighed, kom de første lockoutvarsler hurtigt fra DA. De gjaldt skotøj og tekstil, hvor lockouterne kunne træde i kraft fra d. 26. feb. Lockoutvarslerne blev fulgt op af en tale af DA-formand Langkjær i Odense: »Vi kan sige, at vi her står ved begyndelsen af en situation, som meget vel kan komme til at antage en omfattende karakter. Hvis arbejderne nemlig fastholder deres stejle vægring ved overhovedet at ville høre tale om lønnedsættelser, så vil tekstil- og skotøjsindustriens varsler naturligvis blive efterfulgt af adskillige andre«.[2] Langkjærs »knytnæve-tale« kom den til at hedde i arbejderpressen.

Så godt som alle fagorganisationer havde opsagt overenskomsterne for at få dækning for de stigende priser.

Offensive krav fra begge sider stod over for hinanden. I det følgende vil jeg koncentrere mig om udviklingen på arbejderside.

På et møde mellem *DsF*s forretningsudvalg og forbundsformændene d. 25. januar enedes man om at afvise arbejdsgivernes krav om lønnedsættelser, arbejdstidsforlængelse og udvidet adgang til overarbejde.[3] Men den store kampvilje var der ikke at spore blandt formændene. »Der vil komme det tidspunkt, da vi bliver nødt til at gå med til nedsættelser« udtalte Lyngsie på formandsmødet. Hverken den enkelte eller organisationerne var stærke, sagde Chr. Nielsen fra tekstil.

Til »Social-Demokraten« udtalte C. F. Madsen d. 15. feb., at det fornuftigste ville være, om hovedorganisationerne blev enige om at forlænge overenskomsterne og afvente prisudviklingen. (Det nye pristal var lige kommet, og det viste som nævnt en stigning). Hvis DA fastholdt kravet om lønnedsættelser, sagde C. F. Madsen, var der ingen udvej til at undgå den store kamp! Dette var C. F. Madsens »forsonlige hånd« over for Langkjærs »knytnæve«. Pristallet skulle altså falde, før fagbevægelsen kunne acceptere lønnedsættelser. Heller ikke dette stod DsF-lederne dog fast på. – Dagen efter sagde C. F. Madsen på DsFs forretningsudvalgsmøde, at arbejderne måtte opgive kravet om dækning for dyrtiden, selv om pristallet viste stigning. Spørgsmålet var, om medlemmerne ville acceptere lønreduktioner og forringelser for at undgå lockouten, fortsatte C. F. Madsen. De to lockouttruede fag, skotøj og tekstil, var indkaldt. Skotøjarbejderne ville afvise arbejdsgivernes krav og tage kampen, så længe de kunne. Tekstilarbejderne ville derimod have vanskeligt ved at klare en strejke. Der var penge i kassen til ca. 2 uger, skønnede formanden.[4]

Skal vi prøve at sammenfatte fagbevægelsens stilling ved overenskomstkampens start, tegnede der sig følgende billede: Udgangspunktet var, at fagorganisationernes pengekasser var slunkne. Fagbevægelsen stod øko-

nomisk svagt. De enkelte organisationer var svage. Derfor så de hen til DsF. DsF var dog ret hurtig villig til at fire på kravene. De faglige ledere kunne imidlertid ikke regne med, at medlemmerne ville gå med til lønnedsættelserne; DsF måtte indtage den position, at fagbevægelsen ikke ville gå med til lønnedsættelser, før et prisfald var konstateret. De enkelte organisationer (spec. de særligt udsatte: skotøj, tekstil og arbejdsmændene) tvang DsF til at tage kampen. Når modstandskraften var ringe for de enkelte fag, satsede de på centralorganisationens styrke.

Spørgsmålet var dærnæst, hvilken *kampstrategi* fagbevægelsen skulle vælge. Vigtige kamptaktiske diskussioner fandt sted i overenskomstsituationens første fase. De fortjener en lidt nærmere omtale.

– På et møde i DsF d. 19. feb. foreslog Lyngsie at varsle generalstrejke (uden dog at bruge ordet). Han havde tillid til, at hverken banker eller købmænd kunne tåle en længere betalingsstandsning. Enten ville de lægge pres på arbejdsgiverne, eller også ville offentlighedens pres drive forligsmanden ind. På et senere møde i DsF d. 5. marts talte Lyngsie også om, at en udvidelse af kampen kunne tvinge regeringen ind. Men efter alt at dømme var Lyngsies hensigt med en »generalstrejke« at stille arbejderne stærkere over for forligsmanden – ud fra den præmis, at bankerne stod på en så svag fod, at de ikke kunne klare en længere betalingshenstand fra industrien.[5]

Der var ingen i DsF-ledelsen, der gik ind for Lyngsies plan.

– På den modsatte fløj stod Stauning. Stauning talte for, at fagbevægelsen indstillede sig på lønnedgang og undgik kampen. Dels fordi de danske organisationer ikke kunne regne med støtte udefra, dels fordi fagbevægelsen ikke skulle risikere, at arbejderne gik i arbejde uden om organisationerne.[6] Stauning var imod ethvert kampskridt, der kunne drive regeringen ind.[7] Fagbevægelsens evne til at gøre modstand var hæmmet af den store tilgang af tidligere uorganiserede og »den almindelige modstand mod arbejderne«. Arbejderne skulle i det hele taget ikke gøre noget, der kunne skade industrien og medvirke til at lukke arbejdspladser. Sådan sagde Stauning på DsFs repræsentantskabsmøde d. 24. feb.[8]

Stauning stod ikke alene. De »pessimistiske« kunne opremse en række faktorer, som svækkede de faglige organisationer: arbejdsgiverne havde regeringen og den store arbejdsløshed i ryggen; fagbevægelsen havde befolkningens uvilje vendt imod sig; organisationerne havde ikke midler til at fortsætte en langvarig kamp; arbejderne kunne ikke længere spille på revolutionsfrygten, osv. Sådanne argumenter blev lagt frem på repræsentantskabsmødet d. 24. feb. Men fra de udsatte fag lød kravet, at DsF måtte tage kampen. Fagbevægelsen kunne ikke undgå kampen, sagde Hans Nielsen fra arbejdsmændene, og kampen kunne ikke vente, til arbejderne havde penge nok. Fagbevægelsen måtte vælge det kampmiddel, som ramte arbejdsgiverne og samfundet hårdest. Det var beklageligt, at Stauning ikke var besjælet af den samme harme som under den politiske situation i fjor.[9]

Det fremgik på mødet, at det overvejende flertal i fagene gik ind for modtræk i en eller anden form.

Fra *oppositionen* blev der stillet krav om en kamplinje. Hverken syndikalister eller kommunister troede på, at DsF ville gå i spidsen for kampen. Men kampen var nødvendig, og den skulle have et videre perspektiv end lige blot lønnen. »Solidaritet« skrev, at kampen skulle dreje sig om, hvem der skulle regere industrien: »snylterne eller arbejderne«? Målet skulle være »socialisering«.[10] Kommunisterne så krisen som kapitalismens begyndende dødskamp. Kampen skulle være offensiv. »Stå fast på lønkravene, ingen tilbagegang, lad vore modstandere vise os bøgerne og regnskaberne ...« så ville man få direktørernes kæmpelønninger at se. »Skulle kampen komme, skal vi så ikke tage under alvorlig overvejelse, om det ikke er på tide, at bruge nye kampformer, nye midler, fortvivlelsens midler, som skyr alle hensyn og sætter selv fabrikkerne i gang, overtager produktionen«.[11] – Generalstrejke blev snart oppositionens fælles parole for kampen. Syndikalisternes synspunkter i forbindelse med valg af kamptaktikken ramte noget helt centralt: fagbevægelsens kamp måtte ikke blive en lang udmattelseskamp, som kun ville få til resultat, at arbejdernes organisationer blev slået i stumper og stykker, uden at kapitalisternes magtstilling forrykkedes en centimeter. »Den lange gensidige udmattelseskamps tid er uvægerligt forbi for arbejderne. Hvor arbejdskøberne er én, er vi hundrede, og hvor deres ene har ti kroner at holde ud med, har arbejdernes hundrede én krone«.

Som nævnt var fagbevægelsen imidlertid ikke præget af »offensiv«. Allerede tidligt havde I. A. Hansen (DSMF) tilbudt at gå med til lønreduktioner på 21 øre i jernindustrien, vel at mærke hvis de blev lagt på timelønningerne.[13] Lyngsie var rasende! På et møde mellem DA og DsF d. 28. feb. tilbød DsF først lønreduktion i visse hårdtramte fag og fornyelse af de øvrige overenskomster. DA krævede øjeblikkelige reduktioner over hele linjen. Under 4 øjne forhørte C. F. Madsen sig dernæst hos Langkjær, om DA kunne nøjes med bortfald af augustregulering fra 1920 (— 13 øre) her og nu, plus eventuel en senere dyrtidsregulering. DA krævede større reduktioner i en række fag, lød svaret.[14] – I virkeligheden var det her under formændenes 4 øjne, at DsF tog det store skridt, der førte til det hidtil usete i dansk arbejderbevægelses historie: lønreduktioner over hele linjen gennemført i de almindelige overenskomster!

Sådan var sengen redt, da DsFs generalforsamling trådte sammen d. 9. marts. Der var mange protester mod DsFs tilbud om 13 øres lønreduktion. Kritikken var hård. Generalforsamlingen skulle tage stilling til spørgsmålet om strejke. (DsFs forretningsudvalg hældede mod den løsning at tage reduktionerne). Skulle kampen være en generalstrejke som i fjor eller skulle man begrænse sig til DAs medlemmer? Forretningsudvalget gik ind for det sidste. Det stod klart på generalforsamlingen, at der ikke var flertal for generalstrejke. En resolution fra kuskene, som anbefalede »almindelig strejke« blev forkastet med stort flertal. Udgangen blev,

at forretningsudvalget blev bemyndiget til at afgive 1. og 2. strejkevarsel for samtlige medlemmer hos DA til iværksættelse fra d. 29. marts. Eventuelle forhandlingsforslag skulle op på en ny generalforsamling.[15] – »Storstrejken« truede forude.

Jeg tror ikke, at der kan herske tvivl om, at fagorganisationerne satte deres lid til en samlet modstand mod arbejdsgiveroffensiven. Man erkendte, at isoleret stod de enkelte organisationer svagt rustet til kampen.

Arbejdsgiverne havde udvalgt to fag til spydspidser i deres kamp; to fag, som var særlig hårdt ramt af krise og arbejdsløshed, og som de kunne forvente ville give efter ret hurtigt. Der lå også en anden vigtig trussel i lockouten, som »Arbejdsmændenes Fagblad« gjorde opmærksom på:

»Man vil lægge mærke til, at der her (i lockoutvarslerne K.K.) intetsteds er brugt den gammelkendte vending, at man vil etablere lock out for på denne måde at gennemføre en tilfredsstillende ordning. Man siger, at varslet fremkommer for »at frigøre skotøjsindustrien for de hidtil gældende overenskomster«, og at arbejdet, hvis enighed ikke opnås, »indstilles i skotøjsindustrien«.

Det kunne tyde på, at arbejdsgiverforeningens ledelse vil prøve på at komme den vej ud, at de vil lade deres medlemmer – når varslerne er udløbne og industrien »frigjort« for de gældende overenskomster – prøve på at sige til arbejderne plads for plads, at nu lukkes portene, men at man vil prøve på at fortsætte, hvis arbejderne vil gå med til passende lønnedsættelser.

Et sådant forsøg kunne ikke gøres, selv efter at overenskomsterne er udløbne, uden at man ved varslerne har »frigjort« sig, – men meget tyder på, at man nu vil forsøge det og håber at have lettere spil over for arbejderne selv end over for deres organisationer og disses tillidsmænd.«[16]

Der lå en kraftig udfordring til organisationerne heri. Det var med andre ord ikke uden bund i virkeligheden, at en længere kamp kunne tvinge de dårligst stillede arbejdere i arbejde uden om deres organisation. Arbejdsgiverne holdt portene åbne.

Meget af arbejdskampens videre forløb blev afgjort i denne første fase.
– Reelt betød DsFs tilbud om 13 øres lønreduktion, at dette blev fagbevægelsens mål. DsF skulle mobilisere arbejderne til kamp for et mål, der hed: ikke mere end 13 øres lønnedsættelse – i sandhed ikke det allermest perspektivrige mobiliseringsgrundlag!
– Værre stod det imidlertid til med valget af kampmiddel: »storstrejken«. I en situation, hvor fagorganisationernes økonomi var svagere end nogen sinde, valgte DsF et kampmiddel, som ville komme til at stille store krav til arbejdernes pengepung og fagforeningernes pengekasser. Storstrejken som kampmiddel kunne føre til, at arbejderne måtte bide lønreduktionerne i sig pga. pengemangel. Det er min vurdering, at dette var, hvad der faktisk skete.

»Storstrejken, der blev til ingenting«

Fagene havde talt deres »alvorsord«. Fagene ønskede ikke at komme ud i

en samfundsødelæggende kamp, men havde indskrænket sine modtræk til kun at ramme DA. Sådan skrev »Social-Demokraten« dagen efter DsFs generalforsamling: »Med dyb følelse af ansvar over for samfundet har fagorganisationerne givet sit nødværge denne begrænsning. Det er arbejdsgiverforeningen, der er voldsmanden. Mod den og den alene retter vi vort mægtige forsvarsvåben«.[17]

Lockouterne i skotøj og tekstil var trådt i kraft d. 7. marts. Nye forhandlinger kunne ikke forhindre, at lockouter fra d. 18. marts gik i gang i jern-, teglværks- og træindustrien.

DsF kom hurtigt i vanskeligheder med sit *storstrejkevarsel*. På et fællesmøde med forbundsformændene d. 4. marts kunne formanden meddele, at ikke mindre end 24 forbund under DsF havde bedt om at blive holdt uden for en storstrejke. Tilsyneladende var det mest de økonomiske vanskeligheder, der talte.[18] Storstrejken skrumpede ind.

Som ventet kom forligsmandens *mæglingsforslag*, inden storstrejken skulle træde i kraft. Det forelå d. 23. marts. I hovedsagen gik det ud på, at lønningerne nedsattes med 5 øre i timen. For de overenskomsters vedkommende, hvor arbejdsgiverne senest d. 9. april gav afkald på fri forhandling, skulle der foretages et yderligere lønnedslag på 8 øre pr. time, altså i alt 13 øre, plus eventuelt senere pristalsregulering. De arbejdsgivere, som ikke ville nøjes med 13 øre, kunne inden d. 9. april kræve frie forhandlinger. For de 8 fag, hvor DA allerede havde iværksat lockout, blev der stillet specielle forslag, der for de største fags vedkommende indeholdt større fradrag end de 13 øre.[19]

På DsFs generalforsamling d. 25. marts anbefalede C. F. Madsen forslaget. Ikke fordi det var godt. Men fordi fagbevægelsen næppe havde udsigt til at få noget bedre ved at udvide kampen. Af hensyn til de tusinder, der havde gået ledige i flere måneder anbefalede C. F. Madsen at afslutte kampen, inden for meget blev slået i stykker. Den overvejende stemning på generalforsamlingen var, at fagbevægelsen ikke havde styrke til at gennemføre en strejke til sejr. Det endte da også med, at et flertal på 313 stemmer mod 273 vedtog mæglingsforslaget (på enkelte betingelser). Spørgsmålet var imidlertid, om generalforsamlingen overhovedet var kompetent til at vedtage mæglingsforslaget. Generalforsamlingen tog ikke nogen endelig stilling. Storstrejken blev udsat til d. 2. april, indtil fagene havde stemt om forslaget.[20]

I disse dage, mens afstemningerne stod på, kulminerede *generalstrejkeagitationen* (og modagitationen). FS/DKP udsendte d. 29. marts et fællesopråb til de »organiserede arbejdere« om at få indkaldt til generalforsamlinger i fagforeningerne og for at afvise forliget og kræve generalstrejke.[21] Frem til d. 6. april bragte »Solidaritet« og »Arbejdet« en mængde artikler og meddelelser om arbejdermøder og fagforeningsmøder, der krævede generalstrejke. Samtidig forstærkedes angrebene på socialdemokraterne. Socialdemokraterne havde et politisk motiv for ikke at ville have arbejderne ud i generalstrejke. Det borgerlige stemmekvæg

ville blive jaget væk. »Hvad arbejderne ved generalstrejken ville vinde i klingende mønt, ville socialdemokraterne tabe af borgerligt stemmekvæg,« skrev »Solidaritet«.[22]

Fra »Social-Demokraten«s side blev der heller ikke lagt fingre imellem. »Moskva kræver lig« hed det i en leder: som kvittering for Moskvas guld måtte hjemme bolshevikkerne bringe de faglige organisationers lig på Moskvas alter!«[23] – En rent faglig generalstrejke ville være udsigtsløs, skrev bladet: under storbonderegeringen ville alle statsembedsmændene straks få deres afsked. Militær, embedsmænd og samfundshjælp ville overtage pladserne, ligesom bønderne selvfølgelig ville gå imod strejken (lukke af for forsyningerne til byerne, etc.). En generalstrejke ville nok føre til et hurtigt resultat. Spørgsmålet var, om resultatet ville blive en sejr.[24]

Fra oppositionens side blev der lagt stor vægt på, at det blev DsF, der organiserede og gennemførte generalstrejken.[25] DsF var fagenes centralorganisation.

D. 1. april forelå afstemningsresultaterne: 6 fag havde forkastet, heriblandt de to store, DAF og DSMF. DA havde vedtaget. Herefter tog DsF stilling. Storstrejken blev aflyst med den begrundelse, at begge hovedorganisationerne havde vedtaget. Grundlaget for storstrejke var bortfaldet; blot kunne DsF ikke underskrive for de 6 fag, der havde forkastet. DA svarede imidlertid, at forslaget måtte betragtes som en helhed. Da ikke alle arbejdere havde vedtaget, anså arbejdsgiverne hele forliget for forkastet.[26] Lockouten løb videre; man stod på »bar bund«.

Det virkede unægteligt, som om DsF havde stukket halen mellem benene. »De samv. Fagforbund afblæser storstrejken og løber fra det hele,« lød overskriften i »Solidaritet« d. 2. april. – Det, der foregik nu, var »sultekampen«. Den »udmattelseskrig«, som ingen i fagbevægelsen kunne håbe på at vinde.

DsF opfordrede d. 4. april til fagvise forhandlinger, og sådanne kom da også i stand. I mellemtiden arbejdede forligsmanden videre. D. 9. april havde forligsmanden en liste klar over, hvilke arbejdsgivere, der kunne tiltræde den generelle ordning (med 13 øres reduktion øjeblikkeligt plus augustregulering og revision af forældede overenskomster). Gruppen af arbejdsgivere, som ikke var med på listen, var lille. 27 fagorganisationer ud af 35 accepterede dette.[27]

Fra det tidspunkt da DsF resignerede, blev det *arbejdsmandsforbundet*, der gav tonen an på arbejderside. Det, der havde kendetegnet DAF-folkenes optræden i DsF, var bestræbelserne på at få fagene til at stå fast.[28] DsF var en stærk organisation! Det havde Robert Nielsen fra arbejdsmandsledelsen fortalt medlemmerne. Nu måtte DsF demonstrere, at den var arbejdernes bolværk i nedgangstider. Sådan havde han sagt på DsFs generalforsamling d. 9. marts.[28] Da DAFs kongres d. 30.-31. marts trådte sammen for at tage stilling til forligsmandsforslaget, var de fleste imidlertid klar over, at DsFs »storstrejke« kom der aldrig noget som helst

ud af (pga. de 24 »frafaldne«). Flertallet i arbejdsmandsledelsen var derfor også indstillet på at anbefale mæglingsforslaget. På kongressen viste det sig imidlertid, at afdelingslederne langt fra var motiveret for at tage reduktionerne. Og da det under kongressen kom frem, at flere andre fag ville forkaste, så vedtog kongressen med 310 stemmer mod 37 at afvise mæglingsforslaget. DAF sled derefter lockouten i 7 uger og udvidede kampen med strejker i jern- og teglværksindustrien. Der opstod dog ret hurtigt problemer med at »slide lockouten«. Da man var kommet et stykke hen i april, viste det sig, at 188 afdelinger under forbundet ikke ville eller kunne betale det pålignede strejkebidrag. Dette var utvivlsomt det håndfaste argument, som fik en ekstrakongres d. 21.-22. april til at give hovedledelsen mandat til at slutte, når den fandt en acceptabel forhandlingsløsning.[29]

DsF fremhævede det som noget overordentlig positivt, at der var blevet gennemført *fagvise forhandlinger*, og at arbejdsgiverne opgav den samlede og samtidige løsning.

For oppositionen skabte de fagvise forhandlinger en vanskelig situation. De fagvise forhandlinger splittede arbejderne, mente man. Nu kunne arbejdsgiverne slå fagene ét for ét. Selv efter storstrejkens afblæsning holdt den syndikalistiske og kommunistiske opposition fast ved, at arbejderne skulle stille krav til Ds F om generalstrejke.[30]

Efterhånden som man nåede til enighed i fagene, hævedes lockouterne, og arbejdet blev genoptaget. – Som det sidste fag på skansen genoptog arbejdsmændene arbejdet d. 2. marts.

Fagbevægelsen organiserede ikke nogen samlet modstand mod arbejdsgiveroffensiven. De umiddelbare *forklaringer* ligger lige for: DsF var simpelthen ikke i stand til at organisere en »storstrejke«, eftersom »de 24 fag« ikke ville eller kunne være med.

De »24's frafald« var et umiskendeligt tegn på fagbevægelsens svaghed under krisen. Men det hang utvivlsomt også sammen med valget af storstrejken som kampmiddel. En storstrejke stillede en langvarig »slidekrig« i udsigt: en opslidningskamp, som ville stille store krav til de menige medlemmers og organisationernes økonomiske udholdenhed. Længe før »storstrejken« kom i stand, så de 24 i øjnene, at en sådan »slidekrig« kunne de ikke klare. Fagbevægelsen led nederlag i 1921 pga. pengemangel.

I den sammenhæng skulle man også vurdere generalstrejke-agitationen. Generalstrejke ville betyde en kort kamp. Derfor tiltalte den mange. Folk regnede med at slippe for de mange ugers strejkebidrag (som Lyngsie sagde). Socialdemokraterne gik imod generalstrejke. En generalstrejke ville ende i nederlag, fordi arbejdsgiverne havde den økonomiske styrke og staten på sin side. Arbejderne ville få staten og bønderne osv. som modstander. Oppositionen hævdede, at når arbejderne kunne marchere samlet i 1920, kunne de gøre det igen i 1921. Fra oppositionens side kom

der kun få vurderinger over borgerskabets modtræk over for en generalstrejke. Realiteterne var, at der ikke i fagbevægelsen var flertal for generalstrejke.

Ligesom DsF ikke kunne gennemføre »storstrejken« pga. »de 24's frafald« kunne DAF ikke fortsætte kampen, da »de 188« svigtede. »Slidekrigen« lagde for store økonomiske byrder på arbejderne og afdelingerne. Kampen truede med at sprænge organisationerne. Folkene kunne gå i arbejde uden om organisationerne, og lign. Det er min vurdering, at »hensynet til organisationen« i mange tilfælde afgjorde sagen for forbundene, efterhånden som de sluttede forlig. Der var imidlertid også tegn på, at »slidekrigen« førte en radikalisering af de menige med sig. Efterhånden som situationen blev mere og mere uudholdelig for arbejderne, kom der røster frem om skrappere modtræk fra arbejderside mod arbejdsgiverne – for at få en hurtig afgørelse, dvs. krav om generalstrejke. Oppositionen stod klar med generalstrejkeparolen. Også dette kunne motivere forbundslederne for at slutte forlig. Altså bide reduktionerne i sig.

»DsF: De svage fags centralorganisation.« En sammenfattende vurdering over kampforløbet i 1921

Fra talerstolen på DAs generalforsamling i maj 21 sendte arbejdsgiverformand Langkjær anerkendende ord til DsF:

»Jeg kan ikke fra dette sted undlade at udtale min anerkendelse af det bidrag, som den os modstående hovedorganisation, De samvirkende Fagforbund, har ydet ved afslutningen af de store overenskomster i år. Men både af alskens iøjnefaldende tegn og af direkte udtalelser lader den slutning sig drage, at De samvirkende Fagforbund ikke er gået styrket ud af sidste måneders krise. Jeg kan ikke se rettere, end at deres ledelse selv har bidraget til denne svækkelse. De førte en desorienteret hær ind i lønreduktionen«.[30]

På arbejderside kunne ingen være i tvivl om nederlaget. Kritikken blev i vid udstrækning vendt mod *DsF:* DsF havde svigtet kampens udgangspunkt ved at tilbyde de 13 øres lønreduktion. Der var kompetencestriden i f.m. DsFs vedtagelse af mæglingsforslaget, fagenes forkastelse af forslaget ved afstemningerne, DsFs afblæsning af storstrejken, og DAs fortsættelse af lockouten. (Kompetencestriden bliver taget op i næste afsnit). DsF gik stærkt splittet ud af overenskomstkampen i 1921.

Kritikken af DsF måtte ses på baggrund af, at fagene fra starten havde sat deres lid til centralorganisationen. DsF skulle nu demonstrere, at den var arbejdernes bolværk i nedgangstider. De særligt truede fag tvang DsF til at tage den kamp, som De Samvirkende helst havde undgået. Som en art kompromis mellem ingenting og generalstrejke valgte DsF »storstrejken« som kampmiddel. En »storstrejke«, som det viste sig, at DsF ikke var i stand til at gennemføre. DsF var i 1921 »de svage fags centralorganisation«. »De 24 fags frafald« tvang DsF til at opgive storstrejken. Senere tvang de »188 afdelingers frafald« DAF til at opgive arbejdsmændenes

fortsatte kamp. Det var i vid udstrækning »organisationshensyn«, der bestemte de faglige lederes overvejelser i forbindelse med iværksættelse og afblæsning af kampen. De »moderate« mente, at organisationerne ville blive sprængt i en langvarig kamp: medlemmerne ville gå i arbejde uden om organisationerne, eller afdelinger ville sprænge sig ud af forbundene. De, der ville kampen, mente, at medlemmerne (de bedste og mest bevidste) ville vende organisationerne ryggen, hvis disse ikke viste, at de kunne kæmpe og forsvare medlemmernes interesser.

Efter kampen kom forslag om udmeldelse af DsF op i flere forbund. Udmeldelse blev nedstemt. Flertallet af arbejderne var stadig af den opfattelse, at isoleret stod fagene fuldstændig magtesløse!

Når det kom til stykket, havde DsF helst undgået kampen overhovedet. DsF-lederne ville have taget reduktionerne og undgået kampen. For mig at se kunne DsF-linjen bedst opfattes som det faglige sidestykke til partiets »folkeparti-linje«. Arbejderne skulle i det hele taget ikke gøre noget, der kunne skade industrien og lukke arbejdspladser, sagde Stauning på repræsentantskabsmødet i februar. DAs storlockout var i virkeligheden et lige så hårdt slag mod de små mestre og middelstanden, skrev »Social-Demokraten«.[32] Middelstanden var udset til at bære omkostningerne ved DAs lockoutpolitik. »Bag jærntrusternes hæsblæsende jag for at gennemtrumfe lockouten ligger trusternes kamp mod det frie erhvervsliv ...«[33] Fagene følte et dybt ansvar for samfundet. De ønskede ikke at komme ud i en samfundsødelæggende kamp, men begrænsede sit nødværge til DA. Sådan lød det fra socialdemokratisk side.

Den snævre sammenhæng mellem faglig og politisk kamp fra efteråret 1920 satte sig efter min mening igennem i overenskomstkampen 1921. DsF førte »faglig folkeparti-politik«. Tankegangen i DsF-linjen var, at fagbevægelsens defensive »ansvarlige« udholdenhed ville få den kriseramte småkapital til at sætte en anden linje igennem i DA; få DA til at opgive kampen for at få produktionen i gang igen. Taktikken slog fejl, fordi småkapitalen var for svag til dette. Arbejdskampen blev født på den store kapitals præmisser.

Kommunisterne førte loyal Komintern-politik i 1921. De agiterede for generalstrejke som et offensivt kampskridt. Som arbejdernes faglige centralorganisation skulle generalstrejken besluttes og organiseres af DsF. (Flertallet i *FS* støttede helt denne linje). Da DsF svigtede, var tiden inde til at indlede opgøret med reformismen. Reformismen havde afsløret, at den ikke ville kæmpe for arbejdernes interesser.

»Nu først vil kampen begynde. Den må føres indadtil mod de forrædere, der i rådne forlig svigtede arbejdernes interesser og hensynsløst og brutalt med klassekampens skarpe våben udadtil mod den udbytterklasse, der alt for længe har snyltet på og tyranniseret den værdiskabende arbejderklasse«.[34]

Kominternparolen blev fulgt til punkt og prikke.* Komintern-politikken stemte dog dårligt overens med de danske forhold. Det var ikke arbejderklassen, men borgerskabet, der var i offensiven!

Erfaringerne fra forårets arbejdskamp

På den politiske front: Det »industrivenlige« Socialdemokrati

Samtidig med fagbevægelsens kamp for nye overenskomster var partiet optaget af *kommunalvalg* i marts 1921. I partiets kommunalpolitiske valgkamp førtes »folkeparti-linjen« i marken. Man så, hvordan socialdemokraterne koblede den kommunalpolitiske kamp og arbejdskonflikten sammen i valgagitationen. DAs lockoutpolitik var i lige så høj grad et slag mod middelstanden og de små mestre, hed det.[1] Socialdemokratiet søgte at føre sig frem som det parti, der også talte byernes middelstands sag. Og kommunalvalget gav partiet en fremgang, som kunne tages til indtægt for den brede folkelige kurs.

På rigsdagen førte Socialdemokratiet sig frem som *det »industrivenlige« parti*. »Social-Demokraten«s leder d. 6. aug. udtrykte ønsket om en industrivenlig regering. Bladet præciserede senere, at man måske kunne forestille sig et forretningsministerium med konservativ, socialdemokratisk og eventuel radikal støtte.[2] Socialdemokratiet friede åbent til de konservative. I dele af den borgerlige presse blev de socialdemokratiske tanker positivt modtaget. Men de konservative holdt stand. De holdt sig til Venstre.

Det vigtigste i en arbejdskampsammenhæng var *den nye arbejdsløshedslov* i 1921. Arbejdsgiverne havde ved flere lejligheder krævet ændringer i arbejdsløshedslovgivningen. Nogle af arbejdsgiverkravene blev tilgodeset i regeringens forslag til revision af loven om arbejdsanvisning og arbejdsløshedsunderstøttelse. Der blev bl.a. foreslået en skærpet kontrol med de arbejdsløse (i form af kontrolkort) og om igangsættelse af nødhjælpsarbejder til lønninger under tariffen. Socialdemokraterne kritiserede lovforslaget for at gå »i retning af ikke alene at forringe arbejdsløshedskassernes evne til at virke for de arbejdsløse, men også i retning af at gøre arbejdsløshedskasserne til redskaber for arbejdsgiverne i lønspørgsmål«.[3] Under behandlingen i rigsdagen fik socialdemokraterne presset igennem, at »nødhjælpsarbejderne« skulle betales efter tariffen (mindste sats). Hvad specielt arbejdskonflikter angik, så indgik der en ny bestemmelse, der betød, at al udbetaling af understøttelse standsede i et fag eller en afdeling, når en konflikt måtte erkendes at være af afgørende betydning for de arbejdslediges arbejdsmuligheder.[4]

I Lyngsies øjne åbnede loven for to helt åbenlyse farer:

* Der var dog kritiske røster fremme, bl.a. Marie Nielsen, som hævdede, at generalstrejken måtte bruges som et defensivt kampmiddel.

»For det første, at arbejdsløshedskasserne skal være pligtige at nægte understøttelse til de medlemmer, som ikke vil tage arbejde til fagets minimallønstakster og for det andet, at arbejdsanvisningen skal administreres og fungere særlig og som hjælpemiddel for de arbejdsgivere, der vil exellere i nedsatte lønninger«.[5]

Den nye lov kom hurtigt til at stå sin prøve. Under storlockouten i 1922 blev kampen om arbejdsløshedsunderstøttelsen et af de allervigtigste stridsspørgsmål!

Splittelse og samling i arbejderoppositionen

Det vil ikke være forkert at opfatte overenskomstkampen i 1921 som en læreproces for dele af oppositionen. *Syndikalister og kommunister* havde arbejdet side om side for generalstrejken. Der kunne også konstateres tegn på en politisk tilnærmelse fra syndikalisterne i retning af kommunisterne. Syndikalisterne erkendte under krisen, at den faglige kamp i sig selv var utilstrækkelig.[6] En intern magtkamp var under optræk i FSs rækker i foråret 1921. Efter alt at dømme havde tyngdepunktet i den syndikalistiske bevægelse siden sø- og transportstrejken i 1920 forskubbet sig over mod »Dansk Føderalistisk Sammenslutning«. Syndikalismen i Danmark var ved at blive en faglig opposition uden for den reformistiske fagbevægelse. Det var denne tendens, Chr. Christensen og med ham flertallet i FS vendte sig imod. Det afgørende opgør skete på FSs landsmøde i april 1921. Efter landsmødet fortsatte forhandlingerne om en samling af FS-flertallet og DKP. Det endte med dannelsen af »Danmarks Kommunistiske Føderation«. Bl.a. betød det, at de to blade »Arbejdet« og »Solidaritet« gik op i et nyt fælles blad: »Arbejderbladet«.

Der kan siges meget om de motiver, der drev FS-flertallet over til DKP. Lad mig her nøjes med at sige, at et af motiverne var at bevare og styrke den faglige opposition inden for den reformistiske fagbevægelse. Samt at det politiske grundlag for føderationen var spinkelt. Det var så som så med enigheden. Splittelse og intern strid lå indbygget i føderationen.

Et væsentligt aspekt ved samlingen var, at den foregik på grundlag af den offensive revolutionære politik fra Kominterns 2. kongres. Syndikalisterne gik ind i samarbejdet med DKP for at føre offensiv klassekamp. Et par måneder senere vedtog Kominterns 3. kongres, at kommunisterne måtte indrette sig på en defensiv taktik; »at man derfor må indrette taktikken så at sige på længere sigt og ikke på en umiddelbart forestående omvæltning«.[7] Senere fulgte enhedsfrontparolen, som skulle give anledning til den helt store uenighed inden for føderationen. – Det var nok svært for en gammel syndikalist at tage så store omsving på så kort tid.

FS-mindretallet, som blev tilbage, efter at flertallet havde besluttet sammenslutningen med DKP, dannede »*Syndikalistisk Propaganda Forbund*«. Et foretagende uden større betydning. Forbundet lagde sig tæt op af »*Dansk Føderalistisk Sammenslutning*«, som blev det egentlige mod-

stykke til »Danmarks kommunistiske Føderation«. Det samlende princip her var det ene: uafhængighed af politiske partiinteresser – de være sig socialdemokratiske eller kommunistiske. I sommeren 1921 foretog »Dansk Føderalistisk Sammenslutning« et udspil for at samle alle udenforstående fagforeninger. Intentionen var på længere sigt at opbygge en ny centralorganisation på et partipolitisk uafhængigt og føderalistisk grundlag. Resultaterne blev ikke de helt store.[8]

»Dansk Føderalistisk Sammenslutning« repræsenterede med andre ord den faglige opposition uden for de bestående reformistiske fagforeninger. Fra starten var der krig på kniven mellem kommunister og føderalister.*

Samling og splittelse prægede således oppositionen i 1921. Hovedresultatet var, at den syndikalistiske bevægelse splittedes. En kommunistisk føderation blev dannet – men samlingsgrundlaget var spinkelt, og ny splittelse lå lige om hjørnet. Den afgørende oppositionelle magtfaktor lå efter min mening i Føderalistisk Sammenslutning. »Føderalisterne« havde én styrke frem for den øvrige opposition: de repræsenterede faglige organisationer; de havde en organisationsmagt i ryggen.

Fagbevægelsen: kompetencestrid

DsF gik ud af forårets overenskomstkamp som en mærket organisation. Det var en splittet fagbevægelse. Ingen kunne være i tvivl om nederlaget, og kritikken blev i nogen grad rettet mod DsF. DsF havde svigtet kampens udgangspunkt: ingen lønreduktioner ud over pristallet; DsF havde truet med en storstrejke, som de ikke havde magtet at gennemføre, da det kom til stykket. Havde valget af »storstrejke« været rigtigt?

Det mente J. P. Nielsen. I en artikel i »Socialisten« afviste han *generalstrejken* som fagligt kampmiddel, så længe de borgerlige sad på statsmagten. Forudsætningen for en sejrrig generalstrejke var, at staten pressede virksomhederne til at opfylde de faglige krav. Det ville en Venstre-bonde-regering ikke gøre. Den ville sætte staten ind for at bryde strejken. »Socialdemokratiet må længere frem både talmæssigt og i indflydelse, forinden vi griber til generalstrejken; thi dens endemål må være, at vi som statsmagtens udøvere sætter den ved generalstrejken standsede produktion i gang. Kan vi ikke gøre dette, er en generalstrejke uhjælpeligt tabt og til ubodelig skade for arbejderklassen«.[9] Som rent fagligt kampmiddel duede generalstrejkevåbenet ikke! Selv om strejkevåbenet var svækket i krisetider, havde »storstrejken« været det rigtige.

Det alvorligste problem var dog striden om *DsFs kompetence* under lønkampagner. Hvordan skulle man forhindre en gentagelse af forårets situation, hvor DsF vedtog et mæglingsforslag, som fagene derefter forkastede ved afstemning? Man måtte erkende, som Fr. Vedsø gjorde i en artikel i »Socialisten«, at arbejderklassen ikke havde den fornødne disciplin til at fungere som én samlet hær i klassekampen. Som situationen lå,

var der i Vedsøs øjne 3 muligheder: man kunne lægge mere magt i den faglige hovedledelses hånd; man kunne forøge strejkefonden; man kunne reducere DsF til et centralorgan for oplysning og understøttelse. De to første ville efter Vedsøs vurdering føre til udmeldelse af DsF, dvs. svækkelse i stedet for styrkelse. Den tredje udvej stod tilbage. Dvs. reducere DsFs centrale kompetence. Senere efter et nødvendigt oplysningsarbejde kunne man så muligvis lægge mere magt i centralledelsens hånd, skrev Vedsø. Andre var helt uenige med Vedsø. »Mere sammenslutning, mere disciplin, mere fasthed i rækkerne« mente Chr. Sørensen.[10]

Kompetencespørgsmålet kom op på DsFs repræsentantskabsmøde i september 1921. Et udvalg blev nedsat og det afgav betænkning i november. Alle i udvalget var enige om, at forårets situation ikke skulle gentages. Men de var ikke enige om hvordan. Der var 3 positioner. De to første var enige om, at DsF under større lønstridigheder burde være den faktor, der kunne tage afgørende beslutning m.h.t. iværksættelse og afslutning af arbejdsstandsninger. Men de var uenige om, hvor kompetencen i f.m. fællesafgørelsen skulle placeres. Flertallet (med bl.a. C. F. Madsen) gik ind for, at repræsentantskabet skulle kunne tage stilling. Mindretallet ville overlade det til de enkelte organisationer selv at tage stilling efter organisationernes egne regler og lade fællesafgørelsen fremkomme ved simpel stemmeflerhed. Det sidste mindretal, som Lyngsie var ene om at udgøre, ville ikke acceptere nogen form for fællesafgørelse eller udvidelse af DsFs myndighed. Det ville efter Lyngsies mening gøre det lettere for DA at bruge centralorganisationen til at påtvinge det enkelte forbund uhyrligheder, som DA ikke havde magt til over for det enkelte fag.[11]

Stod Lyngsie alene i udvalget, så samlede flertallet sig om hans stilling på det ekstraordinære repræsentantskabsmøde i december 1921. Indtil en endelig afgørelse kunne træffes på DsFs generalforsamling i 1922, kunne DsF ikke tiltræde overenskomster med bindende virkning for underorganisationerne.

Kompetencestriden rummede for så vidt vigtige faglige erfaringer fra forårets arbejdskamp. Det er vigtigt at opfatte kompetencestriden som udtryk for en fagpolitisk uenighed. DsFs myndighed blev begrænset, fordi et flertal af fagene var uenige og kritiske m.h.t. DsFs indsats under overenskomstkampen i 1921. DsF var godt på vej til at blive reduceret til et »serviceorgan« for fagene. Fagbevægelsen havde ikke formået at optræde som én samlet hær i 1921. Snarere havde DA brugt DsF mod enkeltforbundene. Forløbet af kompetencestriden i 1921 kunne tyde på, at organisationerne drog den lære af kampen i 1921, at den samlede kamp mod arbejdsgiveroffensiven var umulig. For organisationerne gjaldt det nu om at håndhæve deres egen autonomi. Det kunne næppe forventes, at fagene ville satse på en samlet kamp i 1922. De forberedte sig på at kæmpe hver for sig. Det var fagenes lære af kampen i 1921.

Reelt afskrev socialdemokraterne generalstrejken som et anvendeligt kampmiddel, så længe de borgerlige sad inde med den politiske magt.

Påsken 1922: »Angrebet på normal-arbejdsdagen«

Fra 1921 til 1922

Det generelle resultat af lønkampen i 1921 var først lønnedslaget på 13 øre i forbindelse med overenskomstfornyelserne – for enkelte fag endnu større nedslag; dernæst kom augustreguleringen, som gav yderligere 18 øres nedslag i timelønnen. Alt i alt var der for hele 1921 tale om en gennemsnitlig lønreduktion på 31 øre i timen. En sådan absolut lønreduktion måtte nødvendigvis virke »uretfærdig«, da den ramte de lavestlønnede forholdsvis hårdere end de højerelønnede arbejdere.

For arbejdsgiverne var nedslagets størrelse ikke det afgørende; »... langt vigtigere er det, at det overhovedet har været muligt at gennemføre en lønreduktion. Den omstændighed, at vi samtidig med Arbejdsgiverforeningens jubilæum står over for en i hele den hidtidige historie så enestående begivenhed som et almindeligt på overenskomst bygget nedslag i lønningerne kan ikke stærkt nok fremhæves. Arbejdsgiverforeningen har vendt vognen ...«[1] sådan sagde Langkjær på DAs generalforsamling i maj. Ved samme lejlighed løftede arbejdsgiverformanden samtidig sløret for arbejdsgivernes næste kampmål: 8-timersdagen skulle stå for skud!

Landarbejderne – en af de svage grupper i den faglige organisationsbygning – blev prøvekluden for arbejdsgivernes angreb på 8-timersdagen. »Danmarks første *landarbejderstrejke*« endte med, at landarbejderne i 1921 måtte tage en arbejdstidsforlængelse efter 14 dages kamp.

Slaget om 8-timersdagen skulle stå i centrum under storlockouten i 1922.

Frem til storlockouten

Alle DAs underorganisationer fik i september 1921 besked om at opsige de løbende overenskomster. I december blev arbejdstidsoverenskomsten fra 1919 opsagt. *DA*s krav til overenskomsterne indbefattede lønreduktioner på mellem 15 og 25%, lønnedsættelser i februar og august i henhold til pristallet, 50% reduktion af overarbejdsbetalingen m.m.

Under forhandlingerne i december 1921 om arbejdstiden havde DsF ikke været indstillet på at opgive 8-timersdagen. Forbundene havde givet DsF 100% opbakning bag denne stilling. I løbet af januar 1922 brød organisationsforhandlingerne sammen i så godt som alle fag. D. 18. januar kom DAs 1. lockoutvarsel (som svar på arbejdernes »forhalingspolitik«. 2. lockoutvarsel fulgte d. 25. jan. med virkning fra d. 3. feb. Parterne blev kaldt til møde i forligsinstitutionen.

Fagbevægelsens holdning blev lagt fast på et formandsmøde i DsF d. 16. jan. Opretholdelse af 8-timersdagen, fastholdelse af overarbejdsbeta-

lingen og lønreduktion svarende til nedgangen i pristallet (ca. 10½%).[2] Det var DsFs stilling.

Det første møde i forligsinstitutionen fandt sted d. 28. jan. »Vi har ingen krav stillet«, sagde C. F. Madsen, »men ønsker at bevare de bestående forhold«. Lyngsie kørte hårdere frem: »Virksomhederne kan ikke beskæftige deres arbejdere i 8 timer og derfor forlanger man nu arbejdstiden forlænget, dette er ganske barokt«. »I lønkravene er der nogle imellem, der betyder 30% nedsættelse. Det er der ingen, der kan tåle«. Arbejdsgivernes krav kunne ikke undgå at føre til konflikt, udtalte Lyngsie. For at komme ud af dødvandet foreslog forligsmanden, at forhandlingerne blev delt: a) underorganisationerne forhandlede overenskomsternes almindelige bestemmelser, b) hovedorganisationerne forhandlede 3 spørgsmål, 1) arbejdstid, 2) overarbejdsbetaling og arbejde i 2- og 3-holdskift, samt 3) lønningerne. Det accepterede begge parter.

Både fra socialdemokratisk og »kommunistisk« side blev der kørt en hård kampagne frem i overenskomstsituationens første fase.

Den socialdemokratiske kampagne mod arbejdsgiverne faldt helt i tråd med partiets »industrivenlige« politik. Kampen var ikke kun et mellemværende mellem en lille klike af direktører i DA og arbejderklassen, skrev »Social-Demokraten«. Det var et spørgsmål om økonomisk krise i samfundet.[4] »Revisions- og Discontobankens« sammenbrud var det store varselsskud om det forestående kaos! »Social-Demokraten« kørte hårdt frem mod DA-formand Langkjær, som alle vidste var venstremand og Madsen-Mygdals nære ven. Langkjær havde ikke den storindustrielles vide syn, skrev bladet. Langkjær så alt ud fra den lille bedrift: bare ned med lønnen og op med arbejdstiden, så skulle det nok gå Var det nu også sand middelstandspolitik, spurgte »Social-Demokraten«? Nej, kæmpelockouten ville tilintetgøre tusinder af småbedrifter. »Det er stor-agrarernes og stor-grosserernes ærinde, hr. Langkjær går ved sin desperate lockoutpolitik«.[5]

Den kommunistiske opposition havde svært ved at håndtere den defensive Komintern-politik.

»Arbejderbladet« kritiserede DsF stærkt. Arbejderne skulle vogte sig for C. F. Madsens »imødekommenhed« og hans accept af at gå med til en »passende lønreduktion«.[6] Arbejderne skulle afvise påstanden om, at de halvtomme fagforeningskasser og arbejdsløsheden gjorde kampen umulig. »Sultekampen« var umulig.

Kommunisternes parole lød på en »organiseret defensiv«. Det skulle forhindres, at den reformistiske defensiv endte i »panikagtig flugt«.

Med det udgangspunkt opstillede kommunisterne en kampparole med to elementer: a) arbejderne skulle tage de fag ud i strejke, som kapitalen dårligst kunne undvære (transport, vand, lys og kraft o.lign.) b) arbejderne skulle nægte at respektere lockouten, men blive på arbejdspladserne, tage bedrifterne under beskyttelse og oprette bedriftsråd.

Fabriksbesættelse var ikke revolution, sagde kommunisterne. Formålet var ikke den sociale revolution. Bedrifterne blev blot taget til låns! DsF skulle organisere fabriksbesættelserne.[7]

Da lockouten nærmede sig, opgav kommunisterne gradvis fabriksbesættelserne som parole, til fordel for kravet om generalstrejke. Det var ganske åbenlyst, at Kominterns defensive politik ikke huede de tidligere syndikalister, som først og fremmest tegnede den kommunistiske føderations faglige linje.

Uenighed omkring den faglige parole var stærkt medvirkende til bruddet i den kommunistiske føderation, som skete med »kuppet« d. 31. jan. 1922. De københavnske afdelinger af føderationen afsatte den gamle ledelse og udråbte sig til »enhedspartiet«. »De 3 små mænd« fra den gamle ledelse oprettede senere »Møntergade-partiet«, som det blev kaldt.

Kommunistoppositionens faglige linje var med andre ord vaklende og usikker, og ikke nok med det: kort tid før kampen skete der en organisatorisk splittelse. Interne magtstridigheder lagde beslag på en masse energi fra de to fraktioners folk.

Mens alt dette stod på, nåede underorganisationerne i stor udstrækning til enighed om overenskomsternes generelle bestemmelser – bortset fra arbejdsmandsoverenskomsterne, hvor især havne- og købmandsoverenskomsterne voldte vanskeligheder.

Forligsmandsforslaget kom d. 3. feb. med følgende hovedsynspunkter:
– 1919-overenskomsten om arbejdstiden fornyedes, men med mulighed for forhandlinger om reguleringer, bl.a. i de fag, der i visse måneder af året arbejdede mindre end 8 timer (dvs. byggefagene).
– Lønningerne blev nedsat med 15% fra februar, dvs. uden februar-regulering, men med fuld augustregulering.
– Overarbejdsbetalingen blev nedsat til 25% for de to første overarbejdstimer, og den ene overarbejdstime kunne lægges før arbejdstidens begyndelse.

DsFs forretningsudvalg diskuterede mæglingsforslaget samme dag. Alle på nær Lyngsie ville anbefale det. De mente, at mæglingsforslaget var udtryk for, at arbejdsgiverne var slået tilbage.[8] Forretningsudvalget (minus Lyngsie) ville anbefale forslaget på DsFs ekstra-generalforsamling d. 6.-7. feb.

Allerede på dette tidspunkt bar det mere og mere henimod et opgør mellem Lyngsie og Langkjær – snarere end mellem Madsen og Langkjær.

Lyngsie havde gjort situationen op på *DAF*s forretningsudvalgsmøde d. 19.-20. jan.:

»Den nuværende situation er den alvorligste, vi nogen sinde har stået overfor, idet det ikke alene er et fagligt, men også et politisk angreb, der foretages på arbejderklassen; dette sidste ses tydeligt af regeringens stilling til arbejdsløshedskasse – arbejdsanvisningslovene, men særlig dog til loven om nødhjælpsarbejder ...

Arbejdsgiverne har nu fremsat deres krav, der for timelønnens vedkommende andrager indtil 33% og for akkordarbejdere fra 100 til 60% reduktion, foruden februar og august regulering ...

Vort standpunkt heroverfor er: ingen lønreduktion ud over hvad pristallets nedgang berettiger til, og heri er De samvirkende Fagforbunds forretningsudvalg enig med os«.[9]

Det stilede mod en storkamp, sagde Lyngsie til »Arbejdsmændenes Fagblad« i januar. »Det er min personlige anskuelse, at denne krig mellem danske, organiserede arbejdere og deres arbejdsgivere desværre ikke undgås, og vi må indrette os på at slide den; thi det er givet, at med en ugeløn på ca. 40 kr. kan en arbejder ikke forsørge sin familie uden at ty til det offentliges hjælp, og efter min mening er det enhver arbejders pligt at værge sig imod at komme i denne situation. Det kludder i samfundsmaskineriet, som foreligger, og som har medført, at vi har henved 90.000 arbejdsløse, har ganske vist tømt vore arbejdsløshedskasser og svækket vore arbejdende medlemmer ved det bidrag, de har måttet betale i hjælp til de arbejdsløse, men arbejderklassen sled i 1899 i 4½ måned en lockout med meget små midler, og det er min overbevisning, at den danske arbejderklasse, trods nødstilstanden vil være i stand til at sulte sig igennem 4 måneder, hvis det gøres nødvendigt, og der ingen anden udvej er ...« Så længe arbejdsgiverne stod fast på forhåndsnedsættelser ud over pristallet og arbejdstidsforlængelse osv., ville Lyngsie/DAF slet ikke forhandle med dem. I DsF talte Lyngsie for at tage kampen. DAF afsendte i slutningen af januar strejkevarsler for de områder, som ikke var med i DAs lockoutvarsel. Da forligsmandens mæglingsforslag kom d. 3. feb., så Lyngsie »ikke nogen særlig grund til at anbefale forslaget«.[11] Selv om arbejdsmandsledelsen så i øjnene, at de nok ville komme til at stå alene, hvis de forkastede – og »fik alt og alle mod os« – så »må vi vist hellere tage en kamp nu end om et år, hvor vi da ikke kan undgå den, og hvor vor stilling da måske er svagere og arbejdsgivernes stærkere. En forkastelse er dristig men dog ikke hasard, men vi må gøre os klart, at vor afgørelse betyder alt for vore medlemmer og deres hjem«. Dette blev fulgt af DAFs hovedbestyrelse, der vedtog »at DsFs stilling ikke kan influere på den stilling, som resultatet af afstemningen blandt vore medlemmer dikterer os, samt at man tilråder vore medlemmer ikke at stemme for forslaget ...«[12] Denne holdning ville DAF lægge frem på DsFs generalforsamling d. 6.-7. februar!

DsFs generalforsamling løb af stabelen d. 6.-7. februar. Forretningsudvalget på nær Lyngsie anbefalede forslaget. Fagbevægelsen var ikke i stand til at tage kampen, sagde formanden. Men han måtte give medhold i, at forslaget indeholdt i hvert fald to ufordelagtige punkter: a) lønreduktioner på 15%, selv om pristallet kun var faldet med 10½%, og b) den ene arbejdstime kunne ligge om morgenen. – Blandt fortalerne for forliget var Stauning. Arbejdsgiverne stod stærkt, sagde han. I andre lande havde arbejderne fået langt større nedsættelser. Desuden ville en kamp forringe de politiske muligheder for at få bygningsarbejder i gang, udtalte Stau-

ning. Fortalerne for forliget mente i øvrigt, at der ikke var nogen måder at gøre det bedre på, og stort set var 8-timersdagen bevaret. Langt fra alle var overbevist om, at 8-timersdagen var bevaret. Mange var utilfredse med den arbejdstidsforlængelse, som reelt lå i mæglingsforslaget. En vedtagelse af mæglingsforslaget ville slå splittelse i medlemsrækkerne, sagde Lyngsie, og i øvrigt sad arbejdsgiverne endnu dårligere i det end arbejderne, mente han. – Da C. F. Madsen foreslog en resolution, der anbefalede mæglingsforslaget, blev han stemt ned med 233 stemmer mod 221.[13]

Generalforsamlingens beslutning var kun vejledende. I »Social-Demokraten« dagen efter stod der, at der fra DsF ikke udgik nogen anbefaling af mæglingsforslaget. Ansvaret og afgørelsen lå helt hos arbejderne selv.[14]

Arbejdernes »selvstændige vurdering« og »ansvarsfølelse« resulterede i et stort flertal imod forliget. I 21 fag blev forslaget sendt til afstemning blandt medlemmerne. I de 20 (repræsenterende 137.974 medlemmer) blev det forkastet: 56.581 stemte imod og 13.801 for. I 3 fag tog hovedbestyrelsen afgørelsen: 2 vedtog og 1 forkastede.

DAs generalforsamling forkastede d. 10. februar forslaget med 353 stemmer mod 32. Begrundelsen var, at underorganisationerne ikke var nået til fuldstændig enighed. Denne begrundelse havde tydelig brod mod arbejdsmændene: Hr. Lyngsie havde sat det store forligsværk i stå.[15]

Storlockouten kunne træde i kraft d. 14. feb. Fortvivlelsen sprang ud af »Social-Demokraten«s spalter d. 13.: »Men hvilken deus ex machina, hvilken Vorherre fra himlen kan her gribe ind? Kirken? – Hvor er samfundsfrelseren der vil bringe det offer, som lægger fenrisulven i lænke?«[16]

Arbejdsmandsledelsen havde ikke ventet det, men de samlede flertallet på DsFs generalforsamling omkring en afvisning af mæglingsforslaget. Der var ingen tvivl om, at arbejdsmændene bidrog stærkt til at skabe dette flertal. I modsætning til DsF-ledelsen stod DAF for en kamplinje. Det havde efter *min mening* flere grunde, bl.a. disse: de i forvejen lavtlønnede arbejdsmænd kunne ikke to år i træk tåle de ekstraordinære lønreduktioner; forligsmandsforslaget ville på forskellig vis ramme samtlige arbejdsmandsgrupper: arbejdsmændene i byggeriet fik arbejdstidsforlængelsen, havnearbejderne ville mærke den forringede overarbejdsbetaling meget, de minimallønnede fabriksarbejdere fik lønreduktionen fuldt og helt. Med andre ord: samtlige medlemsgrupper i DAF fik forringelser. Flertallet i DsF imod mæglingsforslaget skyldtes utvivlsomt, at forslaget slog en breche i 8-timersdagen. Derfor sagde generalforsamlingen nej.

Dertil kom tillige Lyngsies ord på generalforsamlingen, at en vedtagelse af forliget ville skabe splittelse i medlemsrækkerne. De angav et meget tungtvejende og uhyre reelt motiv i arbejdsmandsledelsen for at tage kampen. DAF-ledelsen ville tage kampen for at forhindre splittelse blandt medlemmerne.

Derudover spillede endnu en række væsentlige forhold ind: DsF-lederne mente ikke, at der var mulighed for at kæmpe sig til noget bedre

pga. de mange arbejdsløse. DAF-lederne vurderede styrkeforholdene anderledes: arbejdsgiverne sad endnu hårdere i det end arbejderne. (Formentlig bestyrkede Revisions- og Discontobankens sammenbrud arbejdsmandslederne om, at arbejdsgiverne ville få problemer med kreditten i tilfælde af en længere arbejdsstandsning.)

Det blev DAFs kamplinje, der sejrede i DsF. I DAF var kamp lig med en »slidekrig«. Arbejdsgiverne vejrede hurtigt, at det var DAF, der skulle blive modstanderen, og ikke DsF. Fagbevægelsens stilling var karakteriseret ved DsFs svaghed og afmagt. Samlede modtræk mod arbejdsgiverangrebet var ikke på tale. Det var overladt til underorganisationerne at beslutte modforanstaltninger.

DsF svækkede sig selv yderligere ved at anbefale det dårlige forlig. DsF-ledelsens »opgivelse« kom først i mindretal på generalforsamlingen, og senere viste afstemningerne, at DsF-lederne var helt ude af trit med holdningen blandt de menige. Der blev i 1922 ikke organiseret en samlet kamp fra arbejdernes side, og arbejdernes kamp var i det hele taget præget af, at der fra organisationernes side ikke blev formuleret nogen realistisk og handlingsvejledende politik for kampen. Socialdemokratiets »industrivenlige« linje talte imod kamp i det hele taget, og kommunisternes fabriksbesættelsesparole var urealistisk. Den eneste parole var DAFs »slidekrig« i stil med kampen i 1899! Og dog: ude i periferien havde den uafhængige fagbevægelse været fremme på ny med generalstrejken.

Storlockouten: Madsen før og Lyngsie nu

Storlockouten løb i 8 uger – fra midt i februar til hen i april. Det ville føre for vidt med en detaljeret empirisk gennemgang af storlockouten. Jeg vil holde mig til at omtale de overordnede træk ved kampforløbet – sådan som jeg vurderer det.

(a) Fra mæglingsforslaget i februar til »henstillingen« i marts

Med sin opgivende »nederlagslinje« havde DsF-ledelsen svækket arbejdernes tillid og tiltro til De Samvirkende. Det blev mere og mere arbejdsmandsforbundet, der tegnede kamptendensen i fagbevægelsen. Men der blev tillige lagt grundlaget for en bevægelse i arbejderklassen, som gik uden om DsF.

Kampens kernepunkt var arbejdernes forsvar for den ubeskårne 8-timersdag. Som det andet hovedkrav stod kravet om ingen lønreduktion ud over pristallet.

DAFs standpunkt var at »slide« kampen i defensiven. Defensiven var i høj grad bestemt af, at fagorganisationerne vurderede kampen som både en faglig og politisk offensiv fra de borgerlige. Arbejderne måtte holde sig i defensiven for ikke at drive staten stærkere ind på arbejdsgivernes side. Sådan gik overvejelserne.

Men allerede i den første lockoutuge gik københavnske arbejdere i

gang med at organisere en bevægelse for generalstrejke. Initiativet udgik fra de københavnske skotøjsarbejdere, som indkaldte alle interesserede fagorganisationer til en *konference* for at diskutere mulighederne for en samlet kamp mod arbejdsgiverne. Målet var at forhindre en gentagelse af den spredte fagkamp fra 1921.[17] D. 27. feb. løb konferencen af stabelen. 99 repræsentanter fra 35 faglige organisationer og 3 fællesorganisationer (repræsenterende 34.600 arbejdere iflg. deres egne opgivelser) mødte op. »Vi er igen ført ud i en defensiv på den økonomiske front. Lockoutens langvarige sultekamp må uvægerlig ende med nederlag for arbejderne« hed det i en resolution fra konferencen. »... det eneste virkningsfulde modtræk mod storlockouten må være den altomfattende generalstrejke«; DsF blev opfordret til at organisere generalstrejke for flg. 3 mål: 1. afvisning af alle angreb på 8-timersdagen, 2. ingen lønreduktioner udover pristallet, og 3. bibeholdelse af arbejdsløshedsunderstøttelsen ubeskåret. Der blev nedsat et 9-mands »generalstrejkeudvalg«.[18] De »frie faglige konferencer« blev snart betegnelsen for den bevægelse, som de københavnske skotøjsarbejdere havde taget initiativet til. Betegnelsen antydede, at bevægelsen i høj grad var præget af den uafhængige (føderalistiske) bevægelse. Bevægelsen var overvejende københavnsk.

I provinsbyerne blev *fællesorganisationerne* det samlende forum for generalstrejkebevægelsen. Allerede i den anden lockoutuge blev der fra flere fællesorganisationer i de større østjyske provinsbyer rettet opfordringer til DsF med krav om generalstrejke. En deputation fra fællesorganisationen i Vejle mødte op på DsFs forretningsudvalgs-møde d. 27. feb. »Vi ønsker, der skal ske noget aggressivt fra hovedorganisationens side, da der ellers vil blive lokale generalstrejker, der intet vil føre til«, sagde deputationen. Tog DsF ikke initiativer, truede fællesorganisationerne med selv at tage skridt til at iværksætte lokale generalstrejker, lød det fra flere byer. Men DsF afviste fællesorganisationernes krav. »Generalstrejken er brugbar og berettiget, når det gælder en kamp mod samfundet, der kan eller bør munde ud i en revolution, men ikke her, så længe det gælder en ren faglig og begrænset kamp med arbejdsgiverforeningen. Det er den, vi kæmper med og har imod os, men overfører vi kampen på samfundet og dets institutioner, bliver det dette, vi kommer til at slås med, og får alt og alle imod os, og dette tror vi at skulle undgå så længe som muligt bl.a. på grund af den store og langvarige arbejdsløshed, vi er hærget af.« Sådan hed det i et cirkulære fra DsF d. 28. feb. (til fællesorganisationer og forbund). Fællesorganisationerne var overhovedet ikke kompetente til at træffe beslutninger om generalstrejke. DsF anerkendte intet organisationsled sideordnet med forbundene.[19]

I forbundene var stemningen imod generalstrejke massiv. Forbundenes defensive *»udmattelseskamp«* var stærkt afhængig af, at de arbejdsløse medlemmer kunne fortsætte med at modtage *understøttelse*. På det punkt erobrede socialdemokraterne en politisk sejr i den 3. lockoutuge. Rigsdagens såkaldte C-udvalg traf den afgørelse, at alle arbejdsløse, der havde

»Langkjærs knytnæve«.
Tegning i »Vore Herrer« 1922.

gået ledige 60 dage før lockoutens ikrafttræden, var berettiget til understøttelse.[20] Dette var en sejr for den defensive slidekrig. Forbundenes økonomiske muligheder for at »slide« den blev styrket ved denne afgørelse. For arbejdsgiverne var det et ubetinget tilbageslag. Afgørelsen var på kanten af det lovlige, mente de. Meget tydede på, at arbejdsgiverne havde kalkuleret med, at Venstreregeringen ville have sørget for helt at lukke for arbejdsløshedsunderstøttelsen. »Jeg havde i det hele taget tænkt mig muligheden af en stærkere borgerlig front« udtalte Langkjær.[21]

På denne baggrund kom forligsinstitutionens *»henstilling«* af 9. marts. De 15% lønreduktion var bibeholdt, men derudover indeholdt den en række forbedringer for arbejderne i forhold til det gamle mæglingsforslag: 8-timersdagen bevaredes i sæsonfagene; ekstraordinært lave lønninger

kunne forhandles; ingen augustregulering for de første 6 points ændring i pristallet; overarbejdsbetalingen skulle reduceres til 25%, men kun for den første overtime, derefter til 33⅓% for den anden, og den første time kunne ikke lægges før arbejdstid; reglerne for holdskifte skulle afgøres i et nævn.

Arbejdsgiverne reagerede dagen efter med at forkaste »henstillingen« og afsende nye lockoutvarsler. Fagbevægelsen kendte således arbejdsgivernes stilling på DsFs generalforsamling d. 13.-14. marts. En indædt debat om generalstrejke endte med, at generalstrejken blev stemt ned. DsFs forretningsudvalg anbefalede stærkt »henstillingen«. Lyngsie var igen ene om at tale for kamp. Det var nødvendigt at fortsætte kampen, hvis ikke organisationerne skulle overlades til syndikalisterne, sagde han. Generalforsamlingen vedtog imidlertid (med 328 stemmer mod 277) at anbefale »henstillingen«. Lyngsie var dog ikke til sinds at bøje sig. Hans afsluttende ord var disse: »En anbefaling af forliget er således vedtaget, men organisationerne bøjer sig ikke«.[22]

(b) Fra »henstillingen« i marts til »forligsgrundlaget« i april

Noget tydede på, at der var utilfredshed i arbejdsgivernes rækker over, at kampen trak i langdrag. Men utilfredsheden samledes i en mere aggressiv kurs og en skærpelse af kampen. DsFs vedtagelse af »henstillingen« forblev en tom demonstration af fagbevægelsens »fredsvilje«. Efter marts-generalforsamlingen var der åben konflikt mellem DsF og DAF, og storkampen blev afgørende skærpet fra den 5. lockoutuge.

På DsFs generalforsamling stod Lyngsie model til drøje hug fra de andre faglige ledere. Arbejdsgiverne lagde heller ikke fingrene imellem. Lyngsie blev udråbt til en »fjende af samfundet«. Arbejderne havde ikke nogen virkelig centralorganisation. Magten lå reelt i arbejdsmandsforbundets hænder.[23] Kampen stod nu mellem Langkjær og Lyngsie.

Efter DsFs generalforsamling kunne arbejdsmændenes sympati for *DsF* ligge på et meget lille sted. Mange afdelinger under *DAF* krævede udmeldelse af De Samvirkende, og Lyngsie mente selv, at det bar henimod en brud mellem håndværkere og arbejdsmænd. I et ekstranummer af fagbladet kørte DAF frem med hårde angreb på de socialdemokratiske ledere, specielt i DsF. Efter forligsmandens »henstilling« havde DsF-ledelsen valgt »den taktik, som er den farligste, en hærledelse kan komme ind på«, stod der i fagbladet, »nemlig den at hævde, at arbejdsgiverne var de stærkeste og havde overmagten, og at arbejderne kun havde ét at gøre: hurtigst muligt at stikke halen mellem benene og slutte fred, og denne rolle viste de sig at være rene mestre i«. Endnu et citat viser hårdheden i DAFs angreb:

»For de fagforbund, der fortsat har kraft og mod til at fortsætte den kamp, som arbejdsgiverforeningens brutale overfald har rejst, giver hele stillingen stof til eftertanke! Medlemmerne af disse fagforbund har jo nu ikke alene arbejdsgiverforeningen at kæmpe med, de

fik den 7. februar også De samv. Fagforbunds forretningsudvalg at kæmpe med, og de fik nu den 14. marts tillige selve De samv. Fagforbunds øverste myndighed, generalforsamlingen, at kæmpe med, og de har ingen grund til at takke de mænd, der så vældigt lagde sig i selen for at fremskaffe dette resultat«.[24]

Skal man vurdere arbejdsmandsledelsens stilling og motiver, må det helt centrale være, at DAF kæmpede for at bevare organisationernes kontrol over bevægelsen i arbejderklassen. DsFs »opgivelse« måtte uvægerligt føre til ulovlige aktioner uden om organisationerne. Da DAF i marts udvidede strejkerne, var målet bl.a. at forhindre, at de aktioner, som kunne forudses, skulle blive ulovlige aktioner. DAF kæmpede for at bevare organisationernes kontrol over kampbevægelsen i arbejderklassen. DAF-lederne mente ikke, at 8-timersdagen var sikret i de to første forligsforslag, og fandt det nødvendigt at kæmpe videre. Essensen i DAFs kritik af DsF var, at lederne forstærkede nederlagsstemningen ved at prædike organisationernes svaghed. DsF overvurderede arbejdsgivernes styrke og undervurderede arbejdernes kampevne, mente arbejdsmandsledelsen.

DAFs kamplinje blev imidlertid stillet over for alvorlige vanskeligheder, da indenrigsminister *Kragh* gennem et *cirkulære* af 21. marts lukkede for arbejdsløshedsunderstøttelsen i alle konfliktramte fag og i øvrigt skar ned på hjælpekasseunderstøttelsen generelt.[25] Ingen kunne herefter være i tvivl om, at bonderegeringen åbent stillede sig ved arbejdsgivernes side. Forbundene kunne se frem til et stormløb af arbejdsløse på forbundenes i forvejen slunkne strejkekasser. Forbundslederne tvivlede ikke et øjeblik på, at dette var tanken bag regeringens lukning af arbejdsløshedsunderstøttelsen.

Situationen blev vanskelig for *socialdemokraterne*. Hvordan skulle de herefter argumentere for, at arbejderne ikke var i kamp med samfundet? Overfaldet på de arbejdsløse stred imod statsmagtens neutralitet, sagde Stauning i folketinget. Det var en »ret og slet alliance mellem lockouther-rerne og regeringsmagten«. Socialdemokratiets »parlamentariske aktion« endte blot med, at tinget gav regeringen en tillidserklæring (med 78 stemmer mod 55).[26]

Det socialdemokratiske svar på regeringens »anfald mod de arbejdsløse« var den faglige parole: »flyt Hr. Langkjær« (og indled fagvise forhandlinger), og den politiske parole: »Lad os få et valg«. Parolerne byggede på dels, at de menige arbejdsgivere var modstandere af DA-ledelsen, og dels at det politiske flertal i befolkningen var forskubbet væk fra regeringen.

Der var på det tidspunkt ingen tvivl om, at socialdemokraterne gerne så kampen sluttet i en fart. Efter overfaldet på de arbejdsløse kunne ingen vide, hvor arbejderne ville være at finde i morgen, skrev »Socialdemokraten«.[27] Den efterfølgende udvikling skulle langt hen bekræfte dette varsel. Generalstrejkebevægelsen fik et ekstra vitamintilskud.

»Samfundet har angrebet arbejderklassen! Svaret må være: General-

strejken«. Dette var overskriften i »Klassekampen« (Mønstergade-kommunisternes blad).[28]

Den 2. frie *faglige konference* blev afholdt d. 21. marts. Tilslutningen var stigende: 162 repræsentanter fra 58 fagforeninger og 6 fællesorganisationer (repræsenterende ca. 75.000 arbejdere iflg. deres egne opgivelser). Konferencen besluttede at arbejde for, at der blev holdt afstemninger om generalstrejke inden 1. april. Viste afstemningerne et flertal for generalstrejke, ville der blive rettet en sidste appel til DsF om at iværksætte generalstrejke. Svarede DsF stadig nej, ville generalstrejken blive iværksat uden om DsF.[29]

Dagen forinden havde den første fællesorganisation i provinsen proklameret generalstrejke. I *Randers* var generalstrejken effektiv fra d. 21. om morgenen, og de følgende 28 dage. Anledningen var politiets beskyttelse af skruebrækkere i havnen og justitsminister Rytters udkommandering af politi og militær. »Vor parole er: bort med de professionelle skruebrækkere og militær« hed det i et opråb fra fællesorganisationen.[31] Lokal generalstrejke var imod alle paroler for kampen (også kommunisternes). Kommunisterne havde advaret imod det: kun den landsomfattende DsF-organiserede generalstrejke nyttede. Men da generalstrejken i Randers var en kendsgerning, slog kommunisterne til lyd for, at andre lokale generalstrejker fulgte efter. »By for by må arbejderne nu gribe til generalstrejkens våben« skrev »Arbejderbladet« d. 24. marts.

Generalstrejken i Randers var en udløber af generalstrejkebevægelsen i provinsbyerne i foråret 1922. Men den var mere end det. I komprimeret form vidnede den om kampsituationen efter DAs skærpelse af lockouten i marts og regeringens overgreb på de arbejdsløse. Randers-arbejderne vidste, hvad arbejdernes reaktion kunne blive. Dragonerne i Randers var det håndgribelige bevis på, at arbejdsgivere og stat stod sammen mod arbejderne. I en situation, hvor arbejdsgiverne og stat skærpede kampen mod arbejderne, hvor der ingen handlingsvejledninger udgik fra arbejdernes centralorganisation, hvor de faglige organisationer imødeså økonomisk ruin som følge af de arbejdsløses stormløb på strejkekasserne, i en sådan situation kunne desperationen i arbejderklassen føre til flere lokale generalstrejker til støtte for Randers-arbejderne, og den frie faglige konference kunne efter d. 1. april tage skridt til en generalstrejke uden om DsF. En generalstrejke, som aldrig ville blive landsomfattende, men højst skabe en fuldkommen kaotisk situation.

På samme tid gav Stauning den strengt fortrolige meddelelse til DsFs forretningsudvalg, at der var politiske bestræbelser i gang for at få konflikten afblæst ved *tvungen voldgift*[32] Socialdemokratiets stilling til en tvungen voldgift var usikker, men fagbevægelsens var ikke til at tage fejl af: »Tilslutningen til voldgift er organisationernes falliterklæring« udtalte I. A. Hansen.[33] Den tvungne voldgift blev ikke til noget. Tidligere statsminister Zahle fremsatte i folketinget et forslag fra de radikale om tvungen voldgift. Men regeringen og de konservative sagde nej. Stauning kom ikke med nogen éntydig markering af Socialdemokratiets stilling: Såfremt

et forslag om tvungen voldgift skulle komme fra regeringen, ville Socialdemokratiet som altid tage stilling ud fra en »saglig bedømmelse«.[34]

På det tidspunkt skete der noget bemærkelsesværdigt i typograffaget. *Typograferne* vedtog et forligsforslag, som de 14 dage forinden havde forkastet. Arbejdsgiverne havde truet med lockout ved dagspressen. – En af fagbevægelsens stærkeste bastioner var faldet fra! Der tegnede sig et billede af en arbejderklasse, hvor to modsatte stemninger stredes mod hinanden: resignation og desperation.

I slutningen af marts indledte hovedorganisationerne de forhandlinger i forligsinstitutionen, som førte til det nye »*forligsgrundlag*« af 4. april: 8-timersdagen bevaredes; den øjeblikkelige lønreduktion på 15% blev bibeholdt, men særligt lave lønninger kunne slippe med 12%; overtidsbetalingen blev reduceret til 25% og 33⅓% for de to største overtimer, og den ene time kunne ikke ligge om morgenen; dyrtidsreguleringen til august blev gjort betinget: hvis begge parter kunne gå ind for at forlænge overenskomsten til 1924, skulle arbejderne slippe for augustregulering.

D. 7. april vedtog DsFs generalforsamling forliget med 385 ja-stemmer mod 122 nej.[35]

Arbejdsgiverne vedtog også forliget og meddelte, at alle lockouter ville være hævet.

DAF havde dog forinden meddelt, at forbundet ikke kunne tage forliget (pga. det for store lønnedslag og den forringede overarbejdsbetaling). Lyngsie udtalte på DsFs generalforsamling:

»Vi erkender, at det der ligger i dag på afgørende punkter kan antages af flere forbund. Vi vil ikke påvirke nogen til at stemme imod. Er ikke blind for at denne vor stilling kan kritiseres af vore medlemmer. Vi siger i dag, at vi ikke kan tage forliget. Vi afholder os fra deltagelse i afstemningen. Vi vil prøve de chancer, der er, når storlockouten er brudt«.[36]

DAF sendte forligsgrundlaget ud til afstemning, og resultatet blev: 8654 stemte ja til forliget, 30.701 stemte for forkastelse, men sådan at de 25.447 bemyndigede hovedledelsen til at slutte overenskomst, når der forelå et tilfredsstillende resultat.

DA reagerede over for arbejdsmændenes forkastelse af forliget. (I alt forkastede 4 forbund forliget). I en skrivelse til DsF af 12. april meddelte DA, at den indklagede DsF for den faste voldgiftsret for brud på overenskomsten. Iflg. arbejdsgiverne havde DsF afgivet løfte om, at forliget var bindende for DsFs medlemsorganisationer. Det benægtede DsF. Samtidig afsendte DA nye omfattende lockoutvarsler.[37]

Imens blev 15.000 arbejdsmænd taget ud i strejke, og DAF var i stand til at fortsætte den isolerede kamp i endnu 14 dage. Vanskelighederne var imidlertid så enorme, at kampen måtte standses. Flere grunde tvang forbundet til at standse: Meget tydede på, at DsF havde fejlinformeret DAF om forliget af 4. april, således at forbundet kunne imødese en bod fra den faste voldgiftsret. Overhovedet var det vanskeligt at køre den isolerede kamp: arbejdsgiverne krævede arbejdet genoptaget, pressen – også den

socialdemokratiske – bankede fast, at kampen var slut, presset fra de arbejdsløse steg; alt i alt var det svært at holde kampgejsten oppe. Afgørende blev, at det begyndte at knage i arbejdsmændenes egne rækker: havnearbejderne i København gik i arbejde, og da dette blev kendt, fulgte teglværksarbejdere i provinsen efter. Fra det tidspunkt kunne DAF ikke opnå nogen som helst indrømmelser fra arbejdsgiverne. I forhold til forliget fik arbejdsmændene forskellige forbedringer til sine lavtlønsgrupper ud af de 14 dages ekstra kamp. DAF sluttede forlig d. 24. april, og arbejdet blev genoptaget de følgende dage. Det var helt klart frafaldet blandt havnearbejderne og teglværksarbejderne, der tvang arbejdsmandsforbundet til at standse kampen.[38]

Hermed var storlockouten så godt som afsluttet. Omtrent samtidig afblæstes generalstrejken i Randers. Generalstrejken i Randers fik senere et efterspil ved Vestre Landsret og i folketinget.

Kampforløbet i 1922: »en fagegoistisk defensiv«

Indholdet i arbejdernes kamp i 1922 var frem for alt forsvaret for 8-timersdagen. Arbejderne forkastede det første mæglingsforslag, fordi den ubeskårne 8-timersdag ikke var sikret.

Arbejdernes kamp i 1922 var kendetegnet ved to ting: »fagegoisme« og »defensiv«.

– Der var flere forklaringer på *»fagegoismen«*. Den var først og fremmest udtryk for fagenes erfaringer fra 1921, hvor DsFs nederlagslinje havde svækket kampviljen og givet arbejdsgiverne blod på tanden; DA udnyttede DsFs moderation til at påtvinge fagene det dårlige forlig. I 1922 skulle forbundene nok selv ordne deres egne sager. DsFs moderation og nederlagslinje havde selv skabt fagegoismen. Det satte sit præg på arbejdernes kamp. DsF stod i 1922 mere magtesløs end nogensinde. Alle afgørelser om kampskridt lå ude i de enkelte forbund. DsF-ledelsens anbefaling af det dårlige overenskomstforslag i februar gav yderligere næring til fagegoismen. DsF-lederne var ude af trit med bevægelsen i klassen. Fagegoismen viste sig senere, da typograferne på egen hånd gik i arbejde – uden at bekymre sig om, hvad det betød for de øvrige fags kamp, at et af fagbevægelsens stærkeste fag faldt fra. Arbejdsmændene havde fra starten indstillet sig på at tage kampen alene. I april så DAF i grunden helst, at de øvrige fag holdt inde, så arbejdsmændene kunne prøve for sig selv. Det faldt ikke heldigt ud.

– *»Devensiven«* skyldtes hovedsageligt kampens politiske karakter. Fra første færd opfattede arbejderne kampen som både en faglig og politisk offensiv fra borgerskabets side. Kontant drejede det sig om arbejdsløshedsunderstøttelsen. Afgørelsen om de arbejdsløses stilling var fagbevægelsen ikke selv herre over. Arbejdsløshedsunderstøttelsen og dermed organisationernes kampevne blev afgjort i den politiske kamp. De faglige

organisationer valgte defensiven for ikke at fremprovokere et politisk overgreb på understøttelsen. Da det alligevel skete, drog de ledende socialdemokrater hurtigt konsekvensen: kampen måtte standses.

Generalstrejkebevægelsens styrke i 1921 var et udslag af disse forhold. DsFs passivitet og fagorganisationernes defensive »slidekrig« gav grobund for en aktiv bevægelse blandt fagbevægelsens menige medlemmer. Når organisationerne ikke anviste handlingsveje, tvang situationen arbejderne til selv at gøre noget. I 1922 truedes fagbevægelsen af en overhængende fare for, at bevægelsen i klassen ville gå uden om organisationerne.

Arbejdsmandsforbundets overordnede motiv for at »slide« kampen mod de dårlige forlig var at bevare organisationens kontrol over kampbevægelsen iblandt de menige; dvs. forhindre aktioner uden om organisationerne. Dertil kom naturligvis, at de lavtlønnede havde måttet tage et uforholdsmæssigt hårdt nedslag i 1921; samt at mæglingsforslagenes forringelser ville ramme samtlige grupper inden for forbundet. Arbejdsmændenes kritik af DsF gik grundlæggende på, at De Samvirkende undervurderede arbejdernes kampevne og omvendt overvurderede arbejdsgivernes styrke. Årsagen til forbundets standsning af kampen i april var helt klart, at først havnearbejderne og dernæst teglværksarbejderne gik i arbejde uden om organisationerne. Tydeligere end noget demonstrerede det vanskelighederne ved den isolerede kamp. Det var umuligt at holde kampgejsten oppe, når alle de øvrige fag gik i arbejde.

Kampen i 1922 havde form af et opgør mellem arbejdsmænd og arbejdsgivere. Arbejdsmandsforbundet tegnede kamplinjen i fagbevægelsen. På *DA*s generalforsamling i oktober 1922 kom Langkjær ind på dette; og han slog fast, at DA havde handlet rigtigt ved at stå hårdt op imod arbejdsmændene:

»Hovedspørgsmålet for arbejdsgiverforeningen måtte imidlertid blive, om den ufaglærte arbejdergruppe som ved hårdhændede midler havde tvunget deres lønninger op procentvis langt over de faglærte, også i nedgangsperioden skulle nøjes med et mindre afslag. Det ville efter min mening fremkalde ganske utålelige forhold, hvis man i højere grad, end det alt er tilfældet, ville gå med til at forringe forskellen mellem den faglærte og den ikke-faglærte arbejders arbejdsudbytte«.[39]

Et af arbejdsgivernes fornemste mål i 1922 var at få bremset arbejdsmændenes fremmarch efter krigen.

Ikke desto mindre stod det klart, at arbejdsgiverne tog et forlig i april, som indebar flere forbedringer for arbejderne i forhold til det forligsforslag i februar, som arbejdsgiverne havde forkastet. Forklaringen herpå var formodentlig, at den lange kamp slog revner i arbejdsgivernes indre sammenhold. Efter kampen var der tydelige tegn på splittelse blandt arbejdsgiverne. Med april-forliget opnåede arbejdsgiverne udsigten til 2 års arbejdsfred. Kampviljen blandt arbejdsgiverne var ved at fortage sig.

Arbejdsmændenes vurdering af styrkeforholdene havde næppe været helt ved siden af!

Udfaldet af kampen blev yderligere reallønsforringelser, plus andre forringelser (bl.a. af overarbejdsbetalingen). Men to ting er værd at holde fast ved: 8-timersdagen var bevaret, og kampen havde givet resultater! Der var altså ikke tale om et »absolut nederlag« (som kommunisterne skrev). De danske arbejdere kunne trække sig ud af storkampen i 1922 med bevidstheden om at have slået arbejdsgivernes angreb på 8-timersdagen tilbage. Kampen havde ikke været forgæves; kampen havde givet forbedringer – selv om arbejderne havde forventet noget mere af de 10 ugers ofre!

Efter –

Efter storkampen kom de politiske diskussioner i gang i arbejderbevægelsen.

»Social-Demokraten« lagde vægt på at få fastslået, at generalstrejkeparolen havde været forfejlet: »Nej, – arbejderklassens eneste værn og værge i den forhåndenværende situation var udholdenhed og sammenhold, passiv ro og koldblodighed ...« Læren måtte være den gamle: »at arbejderne foruden at styrke deres faglige organisation må skaffe sig politisk indflydelse og kooperativ magt. I en situation som denne ville en snes gode kooperative foretagender, der kunne fortsætte virksomheden trods al lockout, være uendeligt mere værd end den hele generalstrejkerummel«. Den anden lære var, »at der er grundfejl ved hele det nuværende samfundssystem. Kræfterne må samles om at gøre arbejderne direkte interesserede i industrien og give dem indsigt i dens kår«.[40] Bedriftsråd var den socialdemokratiske lære.

I den kommunistiske oppositions presse kom diskussionerne i gang, om »sprængning eller reform af DsF«. I begge fløje drog man den lære, at DsF måtte reformeres og reorganiseres (i industriforbund). Målet måtte være at erobre DsF!

Kampen i 1922 fik vigtige konsekvenser for *DsF*. Ethvert forbund med respekt for sig selv havde spørgsmålet om udmeldelse af DsF på dagsordenen. Kritikken af DsF var især hård blandt arbejdsmændene. De mente, at DsF i de senere år havde påtaget sig opgaver, som de ikke magtede, nemlig at være den ledende faktor i lønsager. DsF var ikke længere en kamporganisation, men en mæglingsinstans, blev det sagt. DAFs jubilæumskongres vedtog med 227 stemmer mod 125 »en blank udmeldelse« af DsF – trods hovedbestyrelsens modstand. Trods denne vedtagelse arbejdede DAF-ledelsen dog videre på at få reduceret DsFs centrale myndighed i overenskomstsager. På DsFs generalforsamling i oktober 1922 fik DAF-folkene flertal for, at DsF ikke kunne afslutte overenskomster på organisationernes vegne. Derefter omstødte en ekstraordinær DAF-kongres udmeldelsen (med 187 st. mod 164). Decentraliseringen og fagegoismen havde sejret, og det var i høj grad DsFs egen fortjeneste. DsF gik ud af arbejdskampen 1920-22 som en stærkt svækket centralorganisation.

En konklusion: kampforløbet 1919/20-1922

På baggrund af den foregående analyse af arbejdskampene 1919/20-22 tegnede der sig en sammenhæng i kampforløbet:

Årsskiftet 1919/20 markerede et vendepunkt i kampen. Arbejdsgiveroffensiven satte ind. Over for denne stod en lidet homogen fagbevægelse. Organisationserfaringer og -styrke var vidt forskellige. Målene var forskellige; nogle havde endnu det faglige fremstød til gode, som andre havde fået i 1919. Den reformistiske fagbevægelse søgte at presse en generel status-quo-linje igennem. Det gav anledning til brydninger i fagbevægelsen. Påskekrise-situationen væltede hele tegningen. I defensiv nødværge fik Socialdemokratiet spændt fagbevægelsen for generalstrejken. I arbejderklassen opfattedes generalstrejke-parolen som signalet til offensiv. Efter påsken 1920 herskede en udbredt skuffelse og desilusion i arbejderklassen og fagbevægelsen over, at arbejderbevægelsens mægtigste våben: »generalstrejken« havde bragt et så magert resultat. Borgerskabet vandt i stedet en politisk sejr. Socialdemokrater drog den erfaring af kampen i 1920, at bevægelsen måtte udvikle sig til et bredt folkeligt parti og lægge de socialistiske dogmer på hylden. Kampen i 1920 lagde grundlaget for arbejdernes nederlag i 1921: en desillusioneret arbejderklasse, en splittet fagbevægelse og et socialdemokratisk parti, der var præget af den yderste »moderation«. Socialdemokraterne havde allerhelst set, at arbejderne tog reduktionerne uden kamp. DsF førte »faglig folkeparti-politik«. DsF var ude af stand til at gennemføre den varslede »storstrejke«, fordi 24 fag ikke kunne tage den lange opslidende udmattelseskrig. De ville ikke være med. DsF fremstod i 1921 som »de svage fags centralorganisation«. DsFs moderation og afmagt i 1921 forstærkede splittelsen i fagbevægelsen. »Fagegoismen« vandt indpas. I 1922 kom en samlet kamp mod arbejdsgivernes offensiv overhovedet ikke på tale. Fagene kæmpede hver for sig. De »ansvarlige organisationers« passivitet gav grundlag for en generalstrejkebevægelse uden om organisationerne. Opgøret i 1922 stod reelt mellem Lyngsies arbejdsmænd og Langkjærs arbejdsgivere. Arbejdsmændene tegnede en kamplinje i fagbevægelsen. Arbejdsmændene var afgørende med til at samle et flertal i fagbevægelsen bag en modstand mod arbejdsgivernes angreb på 8-timersdagen. Det var kampen der sikrede 8-timersdagen for arbejderklassen!

Storkampene var ikke slut med lockouten i 1922. Først storkonflikten i 1925 markerede enden på den offensive kampkonjunktur 1919-25. Efter 1925 så hverken arbejdere eller arbejdsgivere muligheder i storkampen. Nogle »rolige år« begyndte.

Som erfaringsbaggrund udgjorde årene 1919/20-22 imidlertid en vigtig fase i arbejderbevægelsens historie. Arbejdskampene 1919-22 var led i et efterkrigsopgør efter 1. verdenskrig. I løbet af disse år foretog den socialdemokratiske arbejderbevægelse en vending fra en offensiv demokratisk reformisme til en defensiv folkeparti-linje. I folketinget udtalte Borgbjerg

i 1922: »Socialdemokratiet har udviklet sig fra sin barndoms noget doktrinære og sekteriske opfattelse til et stort folkeparti, et stort socialdemokratisk folkeparti«. Arbejdskampene 1919-22 var en del af erfaringsbaggrunden for denne socialdemokratiske vending over i en folkeparti-position. Dette skridt forberedte Socialdemokratiet politisk på at danne den første socialdemokratiske regering i 1924. En socialdemokratisk regering, som afstod fra at føre en socialistisk politik.

For arbejderoppositionen betød årene 1919-22 det endelige farvel til en selvstændig syndikalistisk oppositionel organisering. Kampene 1919/20-22 havde stillet oppositionen over for opgaver, som den ikke var politisk rustet til at klare. Kampene efterlod en dybt splittet opposition. – Fra Komintern kunne den danske arbejderopposition ikke hente megen politisk støtte. Arbejdskampen i Danmark 1919-22 gav nogle betingelser for oppositionens arbejde, som svarede dårligt til Komintern-politikken: a) Tidsfaktoren blev vurderet galt; de danske arbejdere var meget tidligt ude i en defensiv kamp. b) De danske arbejdere var ikke rede til et hurtigt brud med reformismen. Jo mere partiet og DsF svigtede, desto stærkere knyttede arbejderne sig til de enkelte faglige organisationer. c) Med Komintern-politikken i baghovedet var den danske opposition generelt dårligt rustet til at vurdere de konkrete styrkeforhold i Danmark i disse år. d) Endelig virkede Komintern-politikken splittende ind i oppositionen. Mest katastrofalt var splittelsen i januar 1922, kun 14 dage før arbejderne for alvor skulle ud i en kamp for 8-timersdagen.

Efter storkampen i 1922 var »revolutionsspøgelset« fjernt fra Danmark.

Noter

Indledning

1. Tage Kårsted »Påskekrisen 1920« Århus 1973, s. 326-27.
2. Viggo Nielsen læserbrev i »Typograf-Tidende« nr. 20/19. maj 1922.

Krigsår og efterkrigssituation

1. se hertil: »De samvirkende Fagforbund i Danmark 1898-1923« Kbh. 1923, tabel 1 og 2, s. 227-8.
2. Jak. Kr. Lindberg »Magt – en bog om arbejdets ordning« bd. 2, Kbh. 1933, s. 57.
3. se f.eks. Dansk Industriberetning for årene 1919 og 1920« Kbh. 1921, s. 74 og Carl Ussing »De kollektive Arbejdsaftalers Fremtid« Kbh. 1920.

Ved krigsafslutningen (1918-19): kampen om 8-timersdagen

1. »Dansk Industriberetning for Årene 1919 og 1920« Kbh. 1921, s. 74f.
2. Programmet er trykt i Claus Bryld »Det danske Socialdemokrati og revisionismen« bd. 2, GMT 1976, se side 163.
3. ibid.
4. Jak. Kr. Lindberg »Magt – En bog om arbejdets ordning« db. 2, Kbh. 1933, s. 57.

5. Lindbergs synspunkter er fremlagt i »Magt« op.cit. 44ff., i pjecen: »Oprettelse af Bedriftsråd i Industrien« Kbh. 1921, og i forskellige indlæg i »Socialisten« 1919, bl.a. nr. 12/1919.
6. se: »Dansk Industriberetning for Årene 1919 og 1920« s. 74, og
7. Carl Ussing »De kollektive Arbejdsaftalers Fremtid« Kbh. 1920, s. 3.
8. Langkjær-citatet fra Jens Christensen »Socialdemokratiet i Danmark 1910-1930« Den jyske historiker nr. 12/1977, s. 116, og referatet fra arbejdsgivermødet i september i pjecen: »Samfundshjælpen« Kbh. 1921, spec. s. 2ff. og s. 29.

Påsken 1920: »Påskehelligdagsgeneralstrejken«

1. »Social-Demokraten« d. 11/2 1920.
2. »Solidaritet« d. 15/2 1920.
3. Industriberetningen for årene 1919 og 1920, s. 77.
3. Industriberetningen for årene 1919 og 1920, s. 77.
4. DsF-arkivet »Den faglige Situation 1920« læg 25 (repr. møde 12/1)
5. ibid.
6. »I vort forbunds hovedledelse« DAF-protokol, møde d. 8/2.
7. »Den faglige Situation 1920« læg 26 (repr. møde d. 9/2).
8. »I vort forbunds hovedledelse« FU-møde d. 7/2.
9. ibid. d. 8/2.
10. se »Slagteren« nr. 7/1920, s. 51 og »Den faglige Situation 1920« repr. mødet d. 12/1 (Hartmanns udtalelser).
13. »Slagteren« 1920, nr. 3, s. 18.
14. »Ny Tid« 1920 nr. 4/april 1920.
15. »Andelsbladet« 1920, s. 281.
18. Forsidelederne i »Falken« nr. 1 og 2/1920.
20. »Solidaritet« d. 20/2 1920.
21. ibid. d. 21/2.
22. citeret fra Henrich Schlebaum Larsen »Træk af de faglige Storkonflikter i 1920 og 1925« i »Økonomi og Politik« 1955, s. 175.
23. se H. P. Sørensen »F. J. Borgbjerg« Fremad/Kbh. 1943. s. 129 f.
24. »Arbejdernes Fællesorganisation i København. Mødeprotokol« 1920 mødet d. 29/3.
25. jvf. Schlebaum Larsen, op. cit. s. 175 f.
26. »DsF. Forhandlingsprotokol« mødet d. 31/3.
27. Tage Kårsted »Påskekrisen 1920« Århus 1973, s. 259.
28. »Den faglige Situation 1920«, læg 96, nr. 22.
29. »Faklen« nr. 5/1920.
30. »Den faglige Situation 1920« læg 96, nr. 1.
31. ibid. læg 96, nr. 10.
32. »Solidaritet« d. 31/3.
33. se f.eks. »Under Samvirkets Flag« Kbh. 1948, s. 128-29.
34. se opråbet i »Social-Demokraten« 1920 d. 14/4 og i »Ny Tid« nr. 6/juni 1920.
35. »Ny Tid« ibid. nr. 6/juni 1920.
36. jvf artiklen i »Social-Demokraten« d. 17/4.
37. »Ny Tid« 1920, nr. 6/juni 1920.
38. ibid.
39. se f.eks. fremstillingen i: »Sømændenes Forbund i Danmark 1897-1947« Kbh. 1947, s. 90-3.
40. A. Kocik »De københavnske Havnearbejderes Organisations Historie« Kbh. 1939, s. 71.
41. »Arbejdernes Fællesorganisation i København. Mødeprotokol« møde d. 21/5.

42. »Ny Tid« nr. 7/juli 1920 (gen. forsl. d. 11. og 13. juni), og »Faklen nr. 6/juni (gen. forsl. d. 11/6 1920).
44. »Typograf-Tidende« 1920 nr. 16/16. april, s. 61.
45. DsF-Forhandlingsprotokol mødet d. 10/5.
46. »Fagblad for Guld-, Sølv- og Elektropletarbejdere i Danmark« nr. 12/juni 1920, s. 90.
48. se »Social-Demokraten« lederne d. 15/6, d. 17/6 og d. 19/6, samt »Solidaritet« bl.a. d. 16/6 (»Forbryderne på stedet«).
49. hvilket klart var tilfældet i slagteriarbejderforbundet, som meldte sig ud af DsF efter konflikten i 1920.
50. se hertil de to pjecer: K. K. Steincke »Generalstrejke« Kbh. 1920 og Ernst Christiansen »Generalstrejken og socialdemokratiet i påsken 1920« Kbh. 1921.

Ændrede kampbetingelser og nye strategier fra efteråret 1920

1. citeret fra Erik Rasmussen »Velfærdsstaten på vej 1913-1939«, Politikkens Danmarks Historie bd. 13, Kbh. 1965, s. 275.
2. citatet fra »En bygning vi rejser« bd. 2/Kbh. 1955, s. 74; se i øvrigt den udmærkede fremstilling i C. Th. Ussing »Nationalbanken 1914-24« Kbh. 1926, s. 226 ff. (og omkring Landmandsbanken specielt: »Beretning om forholdene i Den danske Landmandsbank« udg. af den ved kgl. ordre af 21. sept. 1922 nedsatte kommission, Kbh. 1924.
3. Palle Mørch Jensen »Den økonomiske krise i Danmark 1920-22 med særlig henblik på den tyske valutadumpings indvirkning på dansk industri« Århus 1974, s. 99.
4. se »Arbejdsgiveren« nr. 42/1920, s. 354-55, og den interessante protokol fra det nordiske arbejdsgivermøde (udgivet af DA i 1921).
5. se f.eks. »Arbejderen« nr. 9, 1920/21, d. 28. aug.
6. jvf. »Rigsdagstidende« Folketingets Forhandlinger 1920-21, sp. 64-1913 passim.
7. se Asger Karstensen »Et opgør« Kbh. 1921 (samt diverse ledere i »Social-Demokraten« i marts 1921, f.eks. d. 8/3: »Storlockout og Valgkamp«.
8. »Arbejdet« d. 6/11-1920.
9. teserne er Radeks, se »Arbejdet« d. 14/10-1920. (Ernst Christiansen mente også, at der måtte tages en debat om fagforeningsteserne).

Påsken 1921: Lønreduktioner over hele linjen

1. DsF-arkivet »Den faglige Situation 1921« læg 31.
2. se »Arbejdsgiveren« nr. 7/18. feb. 21, s. 51.
3. DsF-forhandlingsprotokol, møde d. 25/1.
4. ibid. d. 16/2.
5. »Den faglige Situation 1921« læg 32.
6. ibid. referat af møde d. 23.2.
7. ibid. referat af møde d. 5/3.
8. DsF-forhandlingsprotokol, møde d. 24/2.
9. ibid.
10. »Solidaritet« d. 17/2.
11. »Arbejdet« d. 15/2.
12. »Solidaritet« d. 23/2.
13. DsF-forhandlingsprotokol, møde d. 9/2.
14. »Den faglige Situation 1921« læg 31.
15. DsF-forhandlingsprotokol, møde d. 9/3.
16. »Arbejdsmændenes Fagblad« 1912, nr. 22/23. feb. 1921, s. 253.
17. »Social-Demokraten« d. 10/3.
18. DsF-forhandlingsprotokol, møde d. 14/3 og d. 17/3.
19. se »Arbejdsgiveren« 1921, s. 107-10.

20. DsF-forhandlingsprotokol, møde d. 25/3.
21. »Solidaritet« d. 30/3.
22. ibid.
23. »Social-Demokraten« d. 31/3.
24. ibid. d. 30/3.
25. se »Solidaritet« d. 5/4.: referat af fællesmøde mellem DKP/FS.
26. se »Arbejderen« 1921, nr. 43/23. april: »Redegørelse for udviklingen og lønbevægelsen i Danmark i 1921«.
27. ibid.
28. se f.eks. Lyngsies udtalelser i DsF-forhandlingsprotokol, møderne d. 9/2 og 24/2.
29. »Arbejdsmændenes Fagblad« april 1921, s. 16.
30. eksempelvis: »Arbejdet« d. 5/4 og »Solidaritet« d. 5/4.
31. »Arbejdsgiveren« 1921, s. 172, s. 172.
32. »Social-Demokraten« d. 18/3.
33. ibid. d. 19/3.
34. »Arbejdet« d. 27/3.

Erfaringerne fra forårets arbejdskamp

1. se »Social-Demokraten« d. 18/3 og d. 19/3 1921.
2. »Social-Demokraten« d. 9/8.
3. »Årbog For Rigsdagssamlingen 1921-22. Lov om Arbejdsanvisning og Arbejdsløshedsforsikring« s. 88 og s. 108.
4. Åge Vater »Arbejdsløshedslovgivningen i Danmark gennem 25 år«, Kbh. 1932, s. 84.
5. »Arbejdsmændenes Fagblad« nr. 17/14. dec. 1921, s. 193.
6. jvf. artiklen i »Solidaritet« d. 9/5 1921: »Vor Stilling i Fagbevægelsen«.
7. »Arbejder Bladet« d. 6/7.
8. »Samarbejde« d. 1/7 1921, s. 6 plus den »faglige rubrik« i de flg. numre.
9. »Socialisten« nr. 10/april 1921.
10. ibid. nr. 12/juni 1921.
11. »Betænkning fra Udvalget angående De Samvirkende Fagforbunds Stilling under Lønbevægelser m.m.« Kbh. d. 10. nov. 1921. (findes bl.a. i »Den faglige Situation 1921«).

Påsken 1922: Angrebet på normal-arbejdsdagen

1. »Arbejdsgiveren« 1921, s. 169.
2. DsF-forhandlingsprotokol, møde d. 16/1.
4. »Social-Demokraten« d. 29/1.
5. ibid. d. 23/1.
6. se »Arbejder Bladet« d. 21/1.
7. se ibid. d. 19/1, d. 21/1, d. 22/1 og d. 26/1.
8. DsF-forhandlingsprotokol, møde d. 3/2.
9. »I vort Forbunds Hovedledelse« møde d. 19-20/1.
10. »Arbejdsmændenes Fagblad« 25/1 1922.
11. »I vort Forbunds Hovedledelse« HB-møde d. 3/2.
12. ibid.
13. DsF-forhandlingsprotokollen Genfors. d. 6-7/2.
14. »Social-Demokraten« d. 8/2 og 9/2.
15. »Arbejdsgiveren« nr. 7/1922, s. 67.
16. »Social-Demokraten« d. 13/2.
17. »Samarbejde« d. 24/2 og »Arbejder Bladet« d. 16/2.
18. »Samarbejde« d. 3/5.
19. DsF-forhandlingsprotokol d. 27/2.

20. se hertil »Social-Demokraten« d. 2/3.
21. »Arbejdsgiveren« 1922, s. 109.
22. DsF-forhandlingsprotokol, d. 13-14. marts.
23. »Arbejdsgiveren« 1922, s. 108.
24. »Arbejdsmændenes Fagblad« exr. udg. marts 1922.
25. se f.eks.: »Social-Demokraten« d. 22/3, 23/3 og 24/3.
26. se »Rigsdagstidende« 1921-22, Folketingets Forhandlinger, spec. sp. 6039 og 6083 ff.
27. »Social-Demokraten« d. 20/3.
28. »Klassekampen« d. 24/3.
29. »Samarbejde« d. 24/3.
31. »Klassekampen« d. 31/3.
32. DsF-forhandlingsprotokol d. 22/3.
33. »Den faglige Situation 1922«: Notater fra mødet d. 22/3.
34. »Rigsdagstidende 1921-22« FF, sp. 5891-94.
35. DsF-forhandlingsprotokol generalforsaml. d. 7/4.
36. ibid.
37. »Den faglige Situation 1922« 1.j) sagens akter til den faste voldgiftsret.
38. se: »I vort Forbunds Hovedledelse« møde d. 19/4 og »Arbejdsmændenes Fagblad« nr. 24/marts 1922.
39. »Arbejdsgiveren« nr. 40/6. okt. 1922, s. 380.
40. ledere i »Social-Demokraten« d. 9/4 og 11/4.

Kilder og litteratur

Utrykt protokolmateriale

DsF-arkivet: »Den faglige Situation« 1919-22
DsF-forhandlingsprotokol 1920-22
»Arbejdernes Fællesorganisation i København. Mødeprotokol« 1920-22
»I vort Forbunds Hovedledelse«. DAF mødeprotokol 1920-22

Fagblade, beretninger (trykte) o.l.

»Andelsbladet« 1920
»Arbejderen« 1920-22
»Arbejdsgiveren« 1920-22
»Arbejdsmændenes Fagblad« 1920-22
»Beretning om Forholdene i Den danske Landmandsbank« udg. af den ved kgl. ordre af 21 sept. 1922 nedsatte Kommission. Kbh. 1924
»Dansk Industriberetning« for Årene 1919-22. Kbh. 1920-23
»Fagblad for Guld-, Sølv- og Elektropletarbejdere i Danmark« 1920.
»Faklen« 1919-21
»Ny Tid 1919-21
»Rigsdagstidende«. Folketingets Forhandlinger 1920/1921 og 1921/1922. Kbh.
»Slagteren« 1918-20
»Socialisten« 1919-22
»Typograf-Tidende« 1920-22
»Årbog for Rigsdagssamlingen« 1920/21 og 1921/22. Kbh. 1920-22

Aviser

»Arbejder Bladet« 1921-22
»Arbejdet« 1920-21

»Klassekampen« 1922-23
»Samarbejde« 1921-22
»Social Demokraten« 1920-22
»Solidaritet« 1920-21

Fremstillinger, pjecer o.l.

Oluf Bertolt m.fl. »En Bygning vi rejser« bd. 2, Kbh. 1955
Claus Bryld »Det danske Socialdemokrati og revisionismen« bd. 2, GMT 1976
Ernst Christiansen »Generalstrejken og Socialdemokratiet i Påsken 1920, Kbh. 1921
Jens Christensen »Socialdemokratiet i Danmark 1910-30«, Den jyske Historiker nr. 12/1977
Palle Mørch Jensen »Den økonomiske krise i Danmark 1920-22 med særlig henblik på den tyske valutadumpings indvirkning på dansk industri«, Århus 1974
Asger Karstensen »Et Opgør« Kbh. 1921
A. Kocik »De københavnske Havnearbejderes Organisations Historie«, Kbh. 1939
T. Kårsted »Påskekrisen«, Århus 1973
Jak. Kr. Lindberg »Magt – en Bog om arbejdets ordning«, Kbh. 1933
Jak. Kr. Lindberg »Oprettelse af Bedriftsråd i Industrien«, Kbh. 1921
Erik Rasmussen »Velfærdsstaten på vej 1913-39«, »Politikkens Danmarks Historie« bd. 13, Kbh. 1965
»Samfundshjælpen«, Kbh. 1921
H. Schlebaum Larsen »Træk af de faglige Storkonflikter i 1920 og 1925« i »Økonomi og Politik« Kbh. 1955
K. Steincke »Generalstrejke«, Kbh. 1920
»Sømændenes Forbund i Danmark 1987-1947«, Kbh. 1947
H. P. Sørensen »F. J. Borgbjerg«, Kbh. 1943
»Under Samvirkets Flag«, Kbh. 1948
Carl Th. Ussing »Nationalbanken 1914-24«, Kbh. 1929
Carl Th. Ussing »De kollektive Arbejdsaftalers Fremtid«, Kbh. 1920
Åge Vater »Arbejdsløshedslovgivningen i Danmark gennem 25 år«, Kbh. 1932

English Summary

The years following immediately after the first world war were characterized by a strong revolutionary movement in many European countries. In Moscow at the 1st and 2nd congresses of the Comintern the situation in Western Europe was considered to be a revolutionary one.

In Denmark too, dramatic events took place: the trade unions secured the 8-hour day in 1919; in 1920 a reactionary coup d'état (like the German Kapp Putsch) was repelled by help of the threat of a general strike; the next two years brought large labour struggles, which ended in defeat for the trade unions: in 1921 a general reduction in wages—something never experienced before in the history of the Danish labour movement—and a new reduction of wages (by 15%) followed in 1922.

This article tries to follow how the demobilization of the working class—from being on the offensive in 1919-20 to defensive and defeat in 1921-22—came about; and it tries to do this by investigating the three major labour struggles during the years 1920, 1921 and 1922.

The year 1920 was the turning point; the employers launched the offensive: no more increase in wages.

It is the thesis of the paper that the general strike (which was in fact never effectuated) in the spring of 1920 was only a partial success for the Socialdemocratic movement.

The political coup d'état was repelled, but only to be followed by general elections which placed the bourgeois parties in power. The general strike frightened the middle-class voters from the radical party (which was the allied of the Socialdemocratic party) into the arms of the two major bourgeois parties: the Liberal and the Conservative parties. After 1920 the Socialdemocrats were convinced that in order to regain political power, the party had to give up its offensive reformism from the immediate post-war-situation in 1918-19. Instead it had to establish itself as a broader and more moderate "peoples' party". This was the Socialdemocratic experience from the developments in 1920.

For the trade unions the general strike had created a threatening situation: the leaders were about to lose control over the movement. For many of the rank and file the results of the general strike were disappointing: the results were too small considering the mighty weapon, which had been mobilized. It caused discordance and internal conflicts among the trade unions.

These conflicts, accompanied by an increasing unemployment (caused by the economic crisis from the autumn of 1920) were part of the explanation why the trade unions did not succeed in raising a united struggle in 1921 against the employers' renewed offensive. But to this came the fact that the Socialdemocratic leaders warned against any offensive measures. Instead an extensive strike was chosen as the trade unions' answer to the Capitalist offensive. The strike had to be given up. There was no money. The struggle in 1921 was lost due to lack of money.

The experience from the lost struggle in 1921 made the trade unions give up in beforehand any plans of a united struggle against the Capitalist offensive in 1922. Except for the unskilled workers' union no organized actions were decided by the trade unions. The results were movements among the rank and file for a general strike. Only in a single town a local general strike was carried out. The passivity of the organisations caused an open split between the skilled and the unskilled workers. The unskilled workers were fighting through 8 weeks and as a result of the struggle the 8-hour day was preserved.